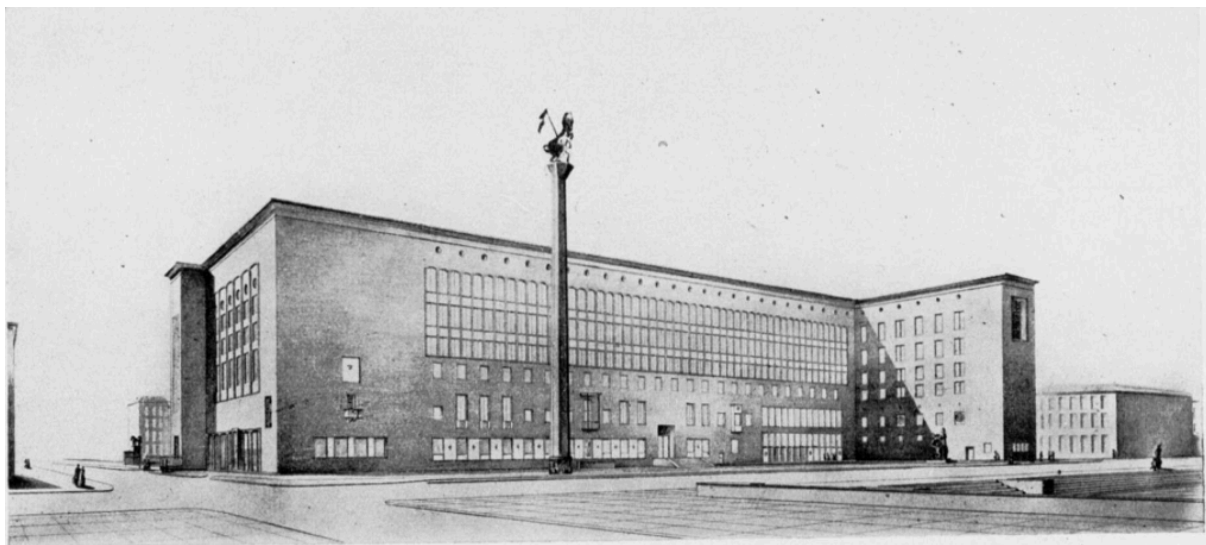
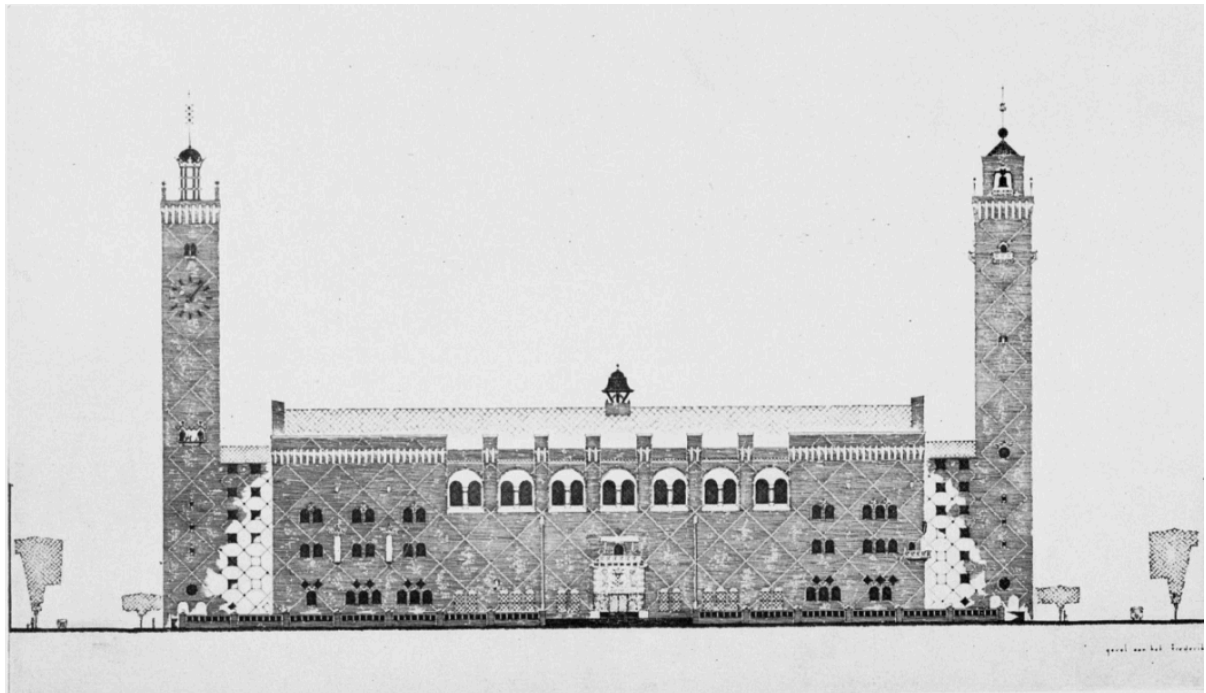

De Amsterdamse Raadhuisprijsvraag

Een polemieek in kaart gebracht

Bachelorscriptie Architectuurgeschiedenis

Catharina de Viet, 4126572

Begeleider: Dhr. Van de Vijver

Datum: 11-06-2016

Inhoud

Samenvatting	p. 3
Inleiding	p. 4
Hoofdstuk 1 - Het verloop van de Amsterdamse Raadhuisprijsvraag	p. 6
Hoofdstuk 2 – Hoofdrolspelers in de polemie	p. 8
Hoofdstuk 3 – Thema's in de polemie	p. 10
3.1 – Teleurstelling	p. 10
3.2 – Het terrein	p. 10
3.3 – De ontwerpen	p. 14
3.4 – De jury	p. 18
3.5 – De prijsvraag	p. 20
Conclusie	p. 21
Bibliografie	p. 22
Samenvatting	p. 26
Bijlagen	p. 27
1. Afbeeldingen	p. 27
2. Alfabetisch overzicht van deelnemers aan de polemie	p. 35

Bovenste afbeelding voorblad: *Opstand aan de zijde van het Frederiksplein van 'Motto Belfort' van Berghoef en Vegter, tweede ronde, 1939.*

Onderste afbeelding voorblad: *Perspectief vanaf het Frederiksplein van 'Motto Meron' van Duintjer en Komter, tweede ronde, 1939.*

Samenvatting

In 1936 schreef de gemeente Amsterdam een prijsvraag uit voor het nieuw te bouwen raadhuis aan het Frederiksplein. Op deze prijsvraag en de ingezonden resultaten werd gereageerd in de media. Het doel van dit onderzoek, dat is uitgevoerd in het kader van een bachelorscriptie, is om de polemiek omtrent deze prijsvraag in kaart te brengen gedurende de jaren 1936 tot en met 1940. Hiervoor is onderzoek gedaan in twee kranten en twee architectuurtijdschriften, namelijk het *Algemeen Handelsblad*, *De Telegraaf*, *Bouwkundig Weekblad Architectura* en het *R.K. Bouwblad*. Deze bronnen zijn digitaal doorzocht. Het blijkt dat veel auteurs zich teleurgesteld tonen over de prijsvraag. Deze teleurstelling is te verdelen in vier thema's. Allereerst is er veel aan te merken op het gekozen bouwterrein. Daarnaast kunnen de ontwerpen die de jury gekozen heeft niet op ieders goedkeuring rekenen. Verder is ook de jury een punt van discussie en tenslotte is niet iedereen het eens met het verloop van de prijsvraag. Opvallend is dat de teleurstelling nauwelijks in het *Bouwkundig Weekblad* geuit wordt. Dit tijdschrift was het officiële orgaan van de Bond van Nederlandse Architecten en de redactie komt regelmatig in het harnas tegen de kritiek die op de prijsvraag wordt geuit.

Helaas bleken niet alle edities van genoemde media volledig online te staan en omwille van de grootte van dit onderzoek was het niet mogelijk om uitgebreid archiefonderzoek te verrichten. Vermoedelijk wordt wel de kern van de polemiek behandeld, maar details zouden verder ingevuld kunnen worden als de overige edities ook gedigitaliseerd zouden worden. Ook zou het interessant kunnen zijn om het onderzoek naar de polemiek uit te breiden naar andere media, zoals de *Nieuwe Rotterdamse Courant*.

Inleiding

Toen het Amsterdamse gemeentebestuur in 1936 een nationale prijsvraag uitschreef voor het ontwerp van haar nieuwe stadhuis, had men niet kunnen bedenken dat het vijftig jaar zou duren voordat het nieuwe stadhuis eindelijk geopend zou worden.¹ Evenmin had men kunnen weten dat er een nieuwe, internationale, prijsvraag uitgeschreven zou worden, een andere locatie gekozen zou worden en dat bovendien ook de Nationale Opera een plaats zou vinden in het gebouw.²

In 1936 was men echter nog vol optimisme. 225 architecten deden mee aan de nationale prijsvraag. Hun ontwerpen werden van 17 februari tot en met 19 maart 1939 tentoongesteld in het Stedelijk Museum.³ De prijsvraag kreeg veel aandacht in de landelijke media; zelfs tot in Nederlands-Indië.⁴ Velen – architecten en ‘leken’ – hadden een mening over deze prijsvraag en staken deze niet onder stoelen of banken. Zowel in landelijke kranten als in architectuurtijdschriften verschenen interviews, artikelen en ingezonden brieven met betrekking tot de ‘Amsterdamsche raadhuisprijsvraag’.

Dit onderzoek betreft deze mediaverslaggeving en in het bijzonder de polemiek omtrent de Amsterdamse raadhuisprijsvraag van 1936 tot en met 1940. Met polemiek wordt hierbij de discussie rondom bepaalde aspecten van de raadhuisprijsvraag bedoeld. Voor de term ‘polemie’ is gekozen omdat deze discussie zich met name schriftelijk afspeelde. Niet in alle gevallen is letterlijk sprake van een ‘pennenstrijd’, aangezien niet alle auteurs expliciet op elkaar reageren. Andere teksten zijn wel degelijk geschreven als reactie op bepaalde artikelen. De onderzoeksvraag die hierbij centraal staat is de volgende: Op welke wijze verliep de polemiek rondom de Amsterdamse raadhuisprijsvraag in de jaren 1936 tot en met 1940?

Het doel van dit onderzoek is dus om de polemiek gedurende vijf jaren in kaart te brengen. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van de volgende deelvragen: hoe verliep de Amsterdamse raadhuisprijsvraag, welke auteurs namen deel aan de polemiek en welke thema’s speelden een rol in de polemiek?

De Amsterdamse raadhuisprijsvraag is geen onontgonnen onderwerp. In 1972 schreef F.J. Sleeboom een scriptie met als titel ‘De Amsterdamse raadhuisprijsvragen. Tragedie in drie bedrijven’.⁵ Wim J. van Heuvel schreef in 1988 een artikel over het verloop van de prijsvraag.⁶ Dit is vooral een chronologisch overzicht. In beide teksten wordt slechts summier aandacht besteed aan de polemiek en mediaverslaggeving. Een uitgebreid onderzoek naar de in de media gevoerde discussie is nog niet verricht. Deze lacune wordt – deels – ingevuld door dit onderzoek.

Het onderzoek beslaat vijf jaren. Voor het beginjaar 1936 is gekozen omdat dit het jaar is waarin de Amsterdamse gemeenteraad de raadhuisprijsvraag uitschreef. Voor het jaar 1940 heb ik gekozen omdat in februari van dat jaar de derde ronde werd uitgeschreven. De discussie lijkt hierna bekoeld te zijn; wellicht heeft dit te maken met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. In feite wordt in dit onderzoek dus ingegaan op de polemiek rond de eerste twee rondes van de raadhuisprijsvraag.

¹ Wim J. van Heuvel, ‘Vijftig jaar ontwerpen aan het stadhuis. De eerste ontwikkelingen rond een nationale prijsvraag’, *Architectuur & Bouwen* 4 (1988) nr. 10, p. 11.

² Wim J. van Heuvel, ‘Een stadhuis aan de Amstel. De architectuur van een combinatiegebouw’, *Architectuur & Bouwen* 4 (1988) nr. 10, p. 27.

³ Van Heuvel 1988 (zie noot 1), p. 13.

⁴ Onder meer in de *Sumatra Post* en de *Indische Courant* verschenen artikelen over de raadhuisprijsvraag. De voor dit onderzoek bekeken artikelen in deze kranten waren alle overgenomen uit met name het *Algemeen Handelsblad*. Derhalve zijn de Indische kranten voor dit onderzoek niet interessant.

⁵ F.J. Sleeboom, *De Amsterdamse raadhuisprijsvragen. Tragedie in drie bedrijven*, Utrecht 1972.

⁶ Wim J. van Heuvel, ‘Vijftig jaar ontwerpen aan het stadhuis. De eerste ontwikkelingen rond een nationale prijsvraag’, *Architectuur & Bouwen* 4 (1988) nr. 10.

De bronnen waar dit onderzoek op is gebaseerd, zijn twee landelijke kranten, namelijk het *Algemeen Handelsblad* en *De Telegraaf*, en twee architectuurtijdschriften: *Bouwkundig Weekblad Architectura* en *R.K. Bouwblad*. Deze keuze is gebaseerd op het feit dat deze kranten en tijdschriften de belangrijkste rol speelden in de raadhuispolemie. Uiteraard werd ook in andere kranten, zoals de *Nieuwe Rotterdamse Courant* of *De Maasbode* verslag gedaan van de raadhuisprijsvraag, maar dit betreft meer korte verslagen van het verloop van de wedstrijd. Met name het *Algemeen Handelsblad* biedt meer achtergrondartikelen waarin architecten hun mening geven.

Bij dit onderzoek is dankbaar gebruik gemaakt van de online krantendatabase 'Delpher', waar kranten digitaal doorzoekbaar zijn. Het gebruik van Delpher heeft echter beperkingen, aangezien niet alle jaargangen van de desbetreffende kranten volledig online staan.⁷ Voor dit onderzoek – dat immers een bachelorscriptie is – was het omwille van de tijd onmogelijk om de resterende edities in het archief door te nemen. Mogelijk zijn er dus lacunes in de weergave van de polemie. De meest significante artikelen, waarop door andere auteurs gereageerd wordt, vallen wel binnen het bereik van het onderzoek. Dit onderzoek zou daarom gezien kunnen worden als een globaal overzicht, waarvan de details in de toekomst middels een grootschaliger onderzoek mogelijkerwijze verder ingevuld kunnen worden. Het was wel mogelijk om *Bouwkundig Weekblad Architectura* voor de desbetreffende vijf jaren te raadplegen, zodat hier geen lacunes zijn.

Om de polemie overzichtelijk in kaart te brengen, is deze voor dit onderzoek verdeeld in thema's waarover gediscussieerd werd. De thema's zijn gekozen naar aanleiding van de redenen die auteurs aanvoeren voor het mislukken van de prijsvraag. De thema's zijn de volgende: het terrein, de ontwerpen, de jury, de prijsvraag en de mediaverslaggeving. Bij elk van de thema's zal worden ingegaan op het verloop van de discussie, wat de kritiek van de auteurs inhoudt. Hiermee wordt bedoeld de bezigheden van de auteur en het tijdschrift of de krant waarvoor hij schreef. In de tekst zijn redelijk veel citaten verwerkt. Hiervoor is gekozen omdat op deze manier de meningen van de auteurs sterker naar voren komen.

De opbouw van dit onderzoeksverslag is als volgt. Allereerst zal in hoofdstuk een worden ingegaan op de raadhuisprijsvraag en met name het verloop hiervan. Het tweede hoofdstuk zal gaan over de deelnemers aan de polemie en de media waarin deze polemie zich afspeelt. In het derde hoofdstuk wordt de polemie in kaart gebracht aan de hand van de bovengenoemde thema's. Hierna volgt de conclusie. Tot slot zijn er twee bijlagen met daarin afbeeldingen en een alfabetische lijst met achtergrondinformatie over alle auteurs die in hoofdstuk drie genoemd zijn.

⁷ Van het Algemeen Handelsblad staan de volgende edities niet online: januari, februari, mei t/m december 1936; januari, februari, mei, juni, september t/m december 1937; maart, april, september en oktober 1938; mei, juni, november en december 1939; januari t/m april 1940. Met uitzondering van mei 1937 zijn deze kranten niet geraadpleegd.

Hoofdstuk 1 – Het verloop van de Amsterdamse Raadhuisprijsvraag

De Amsterdamse raadhuisprijsvraag was bepaald geen unicum in die zin dat het uitschrijven van een prijsvraag voor een nieuw raadhuis gebruikelijk was. De allereerste Nederlandse architectuurprijsvraag, in 1774, betrof een raadhuis, namelijk het stadhuis van Groningen.⁸ De beroemde stadhuisen van Stockholm (1911-1923) en Oslo (prijsvraag 1918, bouw 1931-1950) waren het resultaat van een prijsvraag. Bovendien waren er ongeveer gelijktijdig met de Amsterdamse raadhuisprijsvraag ook prijsvragen voor een nieuw raadhuis in onder andere Doetinchem (1938-39), Eindhoven (1938) en Huizen (1938).⁹

In 1935 vatte de gemeente Amsterdam het plan op om een nieuw stadhuis te bouwen.¹⁰ Het toenmalige stadhuis in het Prinsenhof aan de Oudezijds Voorburgwal was te klein en bovendien niet representatief.¹¹ Plannen om het Paleis op de Dam weer in gebruik te nemen als raadhuis waren op niets uitgelopen en in december 1935 werd besloten het gebouw te verkopen aan de Staat.¹² Met de opbrengst zou het nieuw te bouwen raadhuis bekostigd kunnen worden. Het aangewezen bouwterrein voor het nieuwe raadhuis was de plaats waar tot 1929 het Paleis voor Volksvlijt had gestaan, aan het Frederiksplein (afb 1).¹³

De Bond van Nederlandse Architecten en het architectuurgenootschap *Architectura et Amicitia* drongen sterk aan op het uitschrijven van een nationale prijsvraag.¹⁴ In februari 1936 verscheen zelfs een speciaal 'raadhuisnummer' van *Bouwkundig Weekblad Architectura*, het tijdschrift van de Bond van Nederlandse Architecten en *Architectura et Amicitia*.¹⁵ Aan de hand van bekende stadhuisen die het resultaat waren van een prijsvraag, zoals Kopenhagen (1892-1905), Stockholm (1911-1923) en Oslo (prijsvraag 1918, bouw 1931-1950) werd gesteld dat een raadhuisprijsvraag tot goede resultaten kon leiden. De gemeente Amsterdam stemde in en november 1936 werd een nationale prijsvraag uitgeschreven voor een stadhuis aan het Frederiksplein.¹⁶

De jury werd voorgezeten door Willem de Vlucht (1872-1945), burgemeester van Amsterdam in de jaren 1921 tot 1941. De wethouder van Publieke Werken, Salomon Rodrigues de Miranda (1875-1942), was vice-voorzitter. De leden van de jury waren de directeur van de Dienst der Publieke Werken, ir. W.A. de Graaff (??), de stadsarchitect van Amsterdam, ir. Allard Hulshoff (1880-1958) en verder de architecten ir. Marinus Granpré Molière (1883-1972), Herman van der Kloot Meijburg (1875-1961), ir. Sybold van Ravesteyn (1889-1983), ir. Adrianus van der Steur (1893-1953) en Pieter Vorkink (1878-1960).¹⁷

De eerste ronde van de prijsvraag leidde niet tot één winnend ontwerp en van de 225 inzendingen werden er in december 1937 vier uitgekozen die in een tweede ronde verder uitgewerkt mochten

⁸ Zie Thomas von der Dunk, *De eerste prijs: twee eeuwen stadhuis van Groningen. De eerste Nederlandse architectuurprijsvraag en de bouw van het ontwerp van Husly*, Amsterdam 2010.

⁹ Anoniem, 'Prijsvraag raadhuis te Doetinchem', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 59 (1938) nr. 53, p. 456; Anoniem, 'Prijsvraag Stadhuisbouw te Eindhoven', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 59 (1938) nr. 2, p. 14; B. Rebel, *Het nieuwe bouwen. Het functionalisme in Nederland 1918-1945*, Utrecht 1983, p. 159.

¹⁰ Van Heuvel 1988 (zie noot 1), p. 13.

¹¹ Harm Kaal, *Het hoofd van de stad. Amsterdam en zijn burgemeester tijdens het Interbellum*, Amsterdam 2008, p. 84.

¹² Kaal 1986 (zie noot 11), p. 86.

¹³ Van Heuvel 1988 (zie noot 1), p. 13.

¹⁴ Redactie, 'Het nieuwe Amsterdamsche raadhuis', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) nr. 7, p. 69.

¹⁵ Dit betreft nummer 7 uit 1936.

¹⁶ Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, 'Prijsvraag voor een nieuw raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) nr. 46, p. 479.

¹⁷ Anoniem, 'Jury prijsvraag raadhuis Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) nr. 42, p. 443.

worden.¹⁸ Dit betrof de ontwerpen 'motto Meron' van het duo Marius Duintjer (1908-1983) en Auke Komter (1904-1982), 'motto Belfort van Johannes Berghoef (1903-1994) en Jo Vegter (1906-1982), 'motto 13659' van Henry Zwiers (1900-1992) en 'motto Anangkè' van Jan Frederik (1879-1940) en Arthur Staal (1907-1993) (afb. 2 t/m 9). Van 17 februari tot en met 19 maart 1939 werden alle ontwerpen uit de eerste en tweede ronde, die tot dan toe geheim gehouden waren, tentoongesteld in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Zelfs Le Corbusier vereerde op 19 maart deze tentoonstelling met een bezoek (afb. 10).¹⁹ Desondanks kon de jury opnieuw niet tot een definitief oordeel komen en zij adviseerden in februari 1940 om de duo's Duintjer/Komter en Berghoef/Vegter (hun ontwerpen in een derde ronde verder te laten uitwerken. Hierbij werd het Frederiksplein bij het beoogde bouwterrein getrokken.²⁰ Na ruim vijf jaar werd in de eerste week van 1942 de definitieve winnaar verkozen: Berghoef en Vegter wonnen de prijsvraag (afb. 11).²¹

Inmiddels was Nederland bezet door de Duitsers en er bestonden andere prioriteiten dan de bouw van een nieuw stadhuis. Na afloop van de Tweede Wereldoorlog, in 1947, informeerden raadsleden naar de uitslag van de prijsvraag en in 1948 werden de ontwerpen van de derde ronde tentoongesteld in het Stedelijk Museum.

Ondertussen was het bouwterrein echter verplaatst van het Frederiksplein naar het Waterlooplein. Het winnende ontwerp was niet meer bruikbaar en enigszins verouderd. Berghoef en Vegter kregen de opdracht om een nieuw ontwerp voor de nieuwe locatie te maken. In 1958 presenteerden zij een verrassend ontwerp dat compleet anders was dan de eerdere ontwerpen: het was een modern gebouw met een rechthoekig bouwvolume (afb. 12). Dit nieuwe ontwerp werd na verdere uitwerking in 1961 ondanks kritiek in de pers aanvaard door de gemeenteraad. Echter, ook de bouwcommissie had ernstige bezwaren en in november 1964 viel het doek. In april werd een nieuwe, internationale prijsvraag uitgeschreven.²² Deze laatste prijsvraag werd gewonnen door de architecten Cees Dam en Wilhelm Holzbauer. Ruim vijftig jaar na het uitschrijven na de eerste ronde van de eerste prijsvraag werd de Stopera – inmiddels had ook de Nationale Opera een plek in het gebouw verworven – in november 1986 geopend (afb. 13).

¹⁸ Van Heuvel 1988 (zie noot 1), p. 13; Anoniem, 'Prijsvraag Raadhuis Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1938) nr. 1, p. 1.

¹⁹ Robert Mens, *Le Corbusier en Nederland*, Utrecht 1985, p. 54.

²⁰ Van Heuvel 1988 (zie noot 1), p. 13.

²¹ Van Heuvel 1988 (zie noot 1), p. 15.

²² Wim van Heuvel, 'Van stadhuis tot een combinatiegebouw. Het definitieve ontwerp en de integratie van een opera', *Architectuur & Bouwen* 4 (1988) nr. 10, p. 19.

Hoofdstuk 2 – Hoofdrolspelers in de polemieek

Alvorens in te gaan op de polemieek is het nuttig om het soort deelnemers en de media waarin zij schreven te karakteriseren. Voor een volledig overzicht van auteurs wordt verwezen naar de tweede bijlage.

De meest productieve schrijver met betrekking tot de raadhuisprijsvraag is J.P. Mieras (1888-1956). Vanaf 1917 tot zijn overlijden was hij directeur van de Bond van Nederlandse Architecten en aan het eind van de jaren twintig bekleedde hij de functie van secretaris van *Bouwkundig Weekblad Architectura*.²³ In dit tijdschrift verschenen in de loop der jaren enkele honderden artikelen van zijn hand, waarvan vijf over de raadhuisprijsvraag.

B.T. Boeyinga (1886-1969) schreef minder artikelen over de raadhuisprijsvraag dan Mieras – van zijn hand verschenen drie zeer uitgebreide artikelen in het *Bouwkundig Weekblad Architectura*. Boeyinga was een architect die veel publiceerde, niet in het minst over zijn eigen werk.²⁴ Toen hij aan het eind van de jaren dertig minder opdrachten kreeg, ging hij zich meer op het schrijven van artikelen voor *Bouwkundig Weekblad Architectura* richten. Aan het eind van de jaren dertig van de twintigste eeuw was Boeyinga vice-voorzitter van de redactie van dit tijdschrift.

Een andere belangrijke deelnemer aan de polemieek is mr. J. Kruseman (1867-1949). Hij was President van het Nederlands Gerechtshof en beschouwde zichzelf als ‘belangstellende in stedenbouwkundige vraagstukken’.²⁵ Deze belangstelling blijkt ook uit het feit dat Kruseman enige werken schreef over volkshuisvesting – echter wel met name de juridische kant hiervan.²⁶ In het *Algemeen Handelsblad* verschenen in maart 1939 drie artikelen van zijn hand over de stedenbouwkundige plaatsing van het nieuw te bouwen raadhuis.

Hoewel G.J. Lugt (1885-1948) slechts één artikel over de raadhuis kwestie schreef, kan zijn bijdrage in het *Algemeen Handelsblad* tot de belangrijkste gerekend worden, omdat er zoveel respons op kwam. Lugt hield zich evenals Kruseman niet beroepshalve bezig met architectuur. Hij was hoofdingenieur bij de Amsterdamse machinefabriek Werkspoor.²⁷ Zijn bekendste wapenfeit is het ontwerp voor een nieuw type dieselmotor, de zogeheten ‘Werkspoor-Lugt-motor’.

Uit dit zeer beknopte overzicht blijkt dat zich onder de inzenders niet alleen maar architecten bevonden, maar ook auteurs die zich niet beroepsmatig met architectuur bezighielden maar wel geïnteresseerd waren in architectuur. Echter, zoals ook blijkt uit bijlage twee is het merendeel van de inzenders werkzaam als architect.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van twee krantentitels en twee tijdschriften. Het *Algemeen Handelsblad* is een van deze kranten. Deze in 1828 opgerichte krant was een liberaal dagblad en – in ieder geval in de onderzochte periode – met name gericht op protestante lezers.²⁸ De krant had een landelijke verspreiding, maar relatief veel abonnees kwamen uit de omgeving van Amsterdam, waar

²³ Wieger Bruin e.a., *Liber Amicorum J.P. Mieras*, Amsterdam 1958, p. 5; Nieuwe Instituut, *Inleiding* (bij inventaris archief J.P. Mieras), p. 2, http://searchassets.nai.nl/image/CIS/pdf/MIER_inv.pdf.

²⁴ Radboud van Beekum, *B.T. Boeyinga. Amsterdamse School architect*, Bussum 2003, p. 79.

²⁵ J. Kruseman, ‘Het Raadhuis springe uit de rooilijn’, *Algemeen Handelsblad* 16 maart 1939.

²⁶ Zo schreef Kruseman onder andere *Onteigening in het belang der volkshuisvesting*, Amsterdam 1917 en *De volkshuisvesting onder de woningwet. Geschiedkundig overzicht en herinneringen*, Haarlem 1940.

²⁷ Anoniem, *Werkspoor 1827-1952*, Amsterdam 1952, p. 38.

²⁸ De informatie over het Algemeen Handelsblad in deze paragraaf is afkomstig uit: Pien van der Hoeven, *Het succes van een kwaliteitskrant*, Amsterdam 2012. De paginanummers zijn onbekend, aangezien in de digitale weergave (geraadpleegd via Google Books) geen paginanummers worden vermeld.

de redactie zetelde. Dit is een factor die mogelijk heeft bijgedragen aan de uitgebreide verslaggeving in deze krant van de ontwikkelingen rondom de raadhuisprijsvraag. De krant stond bekend als een 'elitekrant'; de directie- en redactieleden waren afkomstig uit oude Amsterdamse regentengeslachten en het merendeel van de lezers had een goede opleiding genoten. Het *Algemeen Handelsblad* had in september 1939 ruim 47.000 abonnees.²⁹

Hoewel *De Telegraaf* zich op deels dezelfde doelgroep richtte als het *Algemeen Handelsblad*, was zij minder elitair. *De Telegraaf* was in 1893 opgericht als tegenhanger voor met name het *Algemeen Handelsblad*.³⁰ Laatstgenoemde krant was minder 'sappig' in haar berichtgeving, terwijl *De Telegraaf* met name vanaf de jaren twintig bekend stond als een sensatiekrant.³¹ *De Telegraaf* had een grotere oplage dan het *Algemeen Handelsblad*

Een belangrijk deel van de discussie speelt zich af in het *Bouwkundig Weekblad Architectura*.³² Dit tijdschrift was het orgaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederlandse Architecten en het Genootschap Architectura et Amicitia.³³

In dit onderzoek zijn ook enkele artikelen uit het *R.K. Bouwblad* bestudeerd. Dit tijdschrift was gedurende de jaren 1934 tot 1939 het orgaan van de Algemene Katholieke Kunstenaarsvereniging.³⁴ Het was opgericht omdat er behoefte was aan een tijdschrift over katholieke architectuur en het belangrijkste onderwerp is dan ook kerkelijke architectuur. Volgens het onderschrift onder de titel is de redactie geen voorstander van het 'karakterloos voortsloffen in academische, historicistische richting, maar ook niet van 'het individualistisch zich uitvieren in vormen die wèl nieuw-modisch zijn, maar niet 'modern'.³⁵ Modern houdt volgens de redactie in: 'eigentijdsche realisatie der gezonde beginselen, wier waarde in het verleden bewezen werd'. In het tijdschrift werden regelmatig felle aanvallen op de Nieuwe Zakelijkheid gedaan.³⁶

²⁹ W. Visser, *De papieren spiegel. Honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad 1828-1953*, Amsterdam 1953, p. 413.

³⁰ Mariëtte Wolf, *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant*, Amsterdam 2009, p. 24.

³¹ Wolf 2009 (zie noot 30), p. 170.

³² Voor verdere informatie over het tijdschrift en het Genootschap Architectura et Amicitia wordt verwezen naar: Jeroen Schilt, *Genootschap Architectura et Amicitia*, Rotterdam 1992. Dit boek was op het moment van schrijven helaas niet voorhanden.

³³ Dit staat onder de titel op de voorpagina van ieder nummer van het *Bouwkundig Weekblad*.

³⁴ Otto Lankhorst en Door Timmerman (red.), *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken. Deel 2. Cultuur en ontspanning*, Nijmegen 2008, p. 227.

³⁵ R.K. Bouwblad nr 4 augustus 1938 p 1 jaargang 10 nummer 1

³⁶ Ben Rebel, 'The Appearance and Disappearance of the Term Nieuwe Zakelijkheid in Dutch Modern Architecture', in: K. Beekman en B. Rebel, *Neue Sachlichkeit and Avant-Garde*, Amsterdam 2013, p. 162. 135-170

Hoofdstuk 3. Thema's in de polemieek

3.1. Teleurstelling

Bij een polemieek horen voor- en tegenstanders. In het geval van de raadhuisprijsvraag betreft het degenen die de prijsvraag mislukt vinden en zij die dit niet vinden. Menen dat de prijsvraag niet mislukt is betekent in dit geval niet dat de prijsvraag een succes is, maar het houdt in dat men meent dat er uiteindelijk een goed, winnend ontwerp zal komen. Dat dit ontwerp niet naar boven is gekomen in de eerste twee rondes, betekent niet dat het er niet zal komen, zo is het standpunt van een deel van de auteurs.³⁷ Heel duidelijk komt ook naar voren dat velen zeer teleurgesteld zijn. "Resultaat der Raadhuisprijsvraag is in hooge mate teleurstellend", is de kop boven een artikel van D.F. Slothouwer in het *Algemeen Handelsblad*.³⁸ H.A.J. Baanders is daarentegen niet zwaar teleurgesteld.³⁹ De reden hiervoor is niet dat hij de prijsvraag enigszins geslaagd vindt, maar omdat hij al van tevoren geen hoge verwachtingen had. Hieronder zal per thema ingegaan worden op de redenen voor teleurstelling.

3.2. Het terrein

Een van de belangrijkste discussiepunten – zonet de grootste – wat betreft de raadhuisprijsvraag is de grootte en geschiktheid van het beoogde bouwterrein (afb. 1). Het betrof de plaats waar het Paleis voor Volksvlijt had gestaan voordat het in 1929 afbrandde.⁴⁰ Sinds 1968 bevindt zich hier het hoofdkantoor van De Nederlandsche Bank.

De architect **H. W. van Boven** behoort tot het kamp van de teleurgestelden. In de *Telegraaf* van 21 februari 1939 verschijnt van zijn hand een ingezonden brief met de veelzeggende kop 'Amsterdams nieuwe Raadhuis. Waarom aan het Frederiksplein?'.⁴¹ De teleurstelling is volgens Van Boven niet te wijten aan de architecten, maar aan de keuze van het terrein. De beoogde bouwlocatie komt er bekaaid vanaf in Van Bovens brief. Het zou onrecht zijn om het 'kloppend hart' van de stad te plaatsen aan een terrein dat nauw omsloten wordt door huizen, 'die het diep ademen belemmeren.' De architecten, die zich 'met enthousiasme tot den grooten arbeid wilden zetten, werden achter de schutting van het terrein aan het Frederiksplein gedreven'. Het te kleine terrein vormt zo een beperking die de kwaliteit van de ontwerpen geen goed doet. Volgens Van Boven is het opleggen van beperkingen een typisch Nederlands trekje: 'Wanneer zullen wij, Nederlanders, toch eens de groote lijn, het grootsche gebaar kunnen zien, zonder reeds bij het eerste begin een volledige beperking van ideeën op te leggen aan hen, die willen trachten een grootsche gedachte te verwezenlijken.' Aan het einde gloort toch nog hoop; de prijsvraag wordt door Van Boven niet definitief als mislukt beschouwd. Als de prijsvraag tot het inzicht leidt dat de keuze voor het Frederiksplein niet de goede was, zou ze toch zijn geslaagd.

³⁷ Dit wordt bijna letterlijk verwoord door Ir. A.J. van der Steur (1895-1963). A.J. van der Steur, 'De Raadhuisprijsvraag van Amsterdam', *Algemeen Handelsblad* 4 maart 1939. Albert Johan van der Steur was een broer van het jurylid Adrianus van der Steur (1893-1953). Dit zou kunnen bijdragen aan de milde positie van Albert Johan.

³⁸ D.F. Slothouwer, "Resultaat der Raadhuisprijsvraag is in hooge mate teleurstellend", *Algemeen Handelsblad* 3 maart 1939.

³⁹ H.A.J. Baanders, 'Waarde van het raadhuisontwerp-Staal', *Algemeen Handelsblad* 13 maart 1939.

⁴⁰ Van Heuvel 1988 (zie noot 1), p. 13.

⁴¹ H.W. van Boven, 'Amsterdams Nieuwe Raadhuis. Waarom aan het Frederiksplein?'. *Telegraaf* 21 februari 1939.

Het *Algemeen Handelsblad* drukt begin 1939 na het bekend worden van de ontwerpen een aantal artikelen af waarin zij 'eenige gezaghebbende figuren uit de Nederlandsche architectenwereld aan het woord laten over het verloop en resultaat van de Amsterdamsche raadhuisprijsvraag'.⁴²

De eerste van deze gezaghebbende figuren die de gelegenheid krijgt zijn mening te uiten – op 25 februari 1939 – is ingenieur **J. De Bie Leuveling Tjeenk**. Ook hij vindt de grootte van het aangewezen bouwterrein 'een van de voornaamste oorzaken van het onbevredigende resultaat van de prijsvraag'.⁴³ Een dergelijk groot gebouw als het beoogde nieuwe stadhuis heeft namelijk ruimte om zich heen nodig. Bijna alle deelnemende architecten hebben met dit punt geworsteld, zo stelt De Bie, en dit leidt ertoe dat de ontwerpen óf heel hoog zijn óf dat de bebouwing te dicht is. Volgens De Bie is er maar één oplossing, namelijk het bouwterrein uitbreiden zodat het aan de Amstel komt te liggen. Hierbij gebruikt De Bie de enigszins hoogdravende woorden 'tegenover het nageslacht verantwoord'.

Mr. J. Kruseman stipt een punt aan dat door andere auteurs nauwelijks wordt behandeld. In tegenstelling tot andere auteurs is hij namelijk niet van mening dat het terrein moet worden uitgebreid tot aan de Amstel – dit schijnt hem 'voor verwezenlijking niet vatbaar', aangezien het terrein dan 'zonderling uitgestrekt' wordt.⁴⁴ Ook niet onbelangrijk is de financiële kant; uitbreiding richting de Amstel is simpelweg te duur.

Waar Kruseman zich op richt in een tweeluik dat verscheen in het *Algemeen Handelsblad* op 16 en 17 maart 1939, is, zoals de titel van het eerste deel 'Het raadhuis springe uit de rooilijn' al aangeeft, de rooilijn.⁴⁵ Hij schrijft dat men 6200 m² van het terrein heeft afgescheiden voor het verkeer door met een liniaal de rooilijn van de Sarpathistraat naar de Weteringschans door te trekken (zie afb. 1). Hierdoor vertoont volgens Kruseman een groot deel van de tekeningen een rechte gevel zonder inspringingen, terwijl dat volgens hem juist een goede methode is om 'een lange straatlijn voor het oog te breken'. Het afgebrande Paleis voor Volksvlijt wordt als voorbeeld gesteld van een gebouw dat deze goede eigenschap wél bezat.

Het was toegestaan om de rooilijn te overschrijden. Dit moest echter een zó groot voordeel voor het gebouw opleveren, dat de kans groot was dat dergelijke ontwerpen door de jury opzij geschoven werden. Kruseman verwijt dat de meeste architecten simpelweg voor de 'lijn van den minsten weerstand hebben gekozen' door zich aan de gestelde rooilijn te houden.

Kruseman stelt in het tweede artikel een oplossing voor om te komen tot een beter 'stedebouwkundig aspect'.⁴⁶ Een bijkomend voordeel is dat hiermee ook oplossingen worden geleverd voor andere architectonische problemen, zoals de afscheiding van de representatieve en administratieve gedeeltes en – niet onbelangrijk – het gebouw vangt op deze manier meer zon. Volgens Kruseman zijn er tussen het volledig bebouwen van het terrein en het volledig achter de rooilijn blijven nog een aantal tussenoplossingen. Het is namelijk mogelijk om tweederde of de helft van de 6200 m² die voor het verkeer is bestemd, bij het bouwterrein te trekken, zodat het middelste gedeelte van het gebouw naar voren kan springen.

⁴² J. de Bie Leuveling Tjeenk, 'Den bouw van Amsterdams raadhuis stelle men 6 à 10 jaren uit!', *Algemeen Handelsblad* 25 februari 1939 (het betreft hier een opmerking van de redactie bij het genoemde artikel).

⁴³ J. de Bie Leuveling Tjeenk, 'Den bouw van Amsterdams raadhuis stelle men 6 à 10 jaren uit!', *Algemeen Handelsblad* 25 februari 1939.

⁴⁴ J. Kruseman, 'Glijdt de raad af naar een dwangpositie?', *Algemeen Handelsblad* 17 maart 1939.

⁴⁵ J. Kruseman, 'Het raadhuis springe uit de rooilijn', *Algemeen Handelsblad* 16 maart 1939.

⁴⁶ J. Kruseman, 'Glijdt de raad af naar een dwangpositie?', *Algemeen Handelsblad* 17 maart 1939.

Kortom, ook Kruseman is voorstander van een groter bouwterrein, maar in tegenstelling tot andere auteurs beoogt hij geen uitbreiding aan de Amstelzijde, maar aan de kant van het Frederiksplein. Slechts het verkeer moet hiervoor wijken, niet de huizen tussen het bouwterrein en Amstel.

De **redactie** van het *Bouwkundig Weekblad* reageert op de artikelen van Kruseman, die enigszins denigrerend 'een leek op architectuurgebied' genoemd wordt.⁴⁷ De redactie is geen voorstander van Krusemans voorstel en gebruikt hierbij een argument van praktische aard. In de toekomst zal het ringverkeer door Amsterdam namelijk over de Weteringschans en Sarphatistraat gaan, waardoor het beter is als het raadhuis naar achter geschoven blijft.

Het meest spraakmakende artikel met betrekking tot de raadhuisprijsvraag is een artikel van ingenieur **G. J. Lugt** dat op 7 mei 1939 verscheen in het *Algemeen Handelsblad*.⁴⁸

Ook Lugt was van mening dat de prijsvraag mislukt was en ook hij weet dit aan het terrein.

De oplossing die Lugt in zijn artikel biedt is het uitbreiden van het bouwterrein tot aan de Amstel, zodat het nieuwe stadhuis 'aan den naamgevenden Amstel zou komen te liggen'. Lugt gaat eerst in op de stedenbouwkundige situatie. Het meest ideaal is een 'accent' – waarmee Lugt op de toren doelt – dat zowel in de radiaal als de tangentiaal ligt. Met de radiaal bedoelt Lugt dat deze toren midden in de ruimte staat, met de tangentiaal doelt hij erop dat de toren raakt aan de lijn Weteringschans – Sarphatistraat (afb. 14). Evenals Kruseman stelt Lugt het Paleis voor Volksvlijt als ideaal voorbeeld, aangezien de koepel in de radiaal én de tangentiaal lag. Lugt gaat verder in op de grootte van het terrein. Hij stelt dat het een 'aanvaard feit' is, dat het terrein te klein is, omdat er al bij voorbaat vanaf is gezien om alle gemeentelijke diensten in het gebouw onder te brengen. Lugt meent dat na verloop van tijd deze situatie zeer onpraktisch zal blijken en dat men spijt zal krijgen. Kortom, het terrein zal er ooit toch wel bijgetrokken worden voor een uitbreiding van het Raadhuis. Een architectonische eenheid is niet te verwachten bij een latere aanbouw, dus is het beter om het direct goed te doen. In feite wordt het stadhuis in Lugts voorstel een stuk naar het oosten opgeschoven, zodat het Frederiksplein aan de westzijde van het stadhuis uitgebreid wordt. De belangrijkste voordelen van dit voorstel zijn, aldus Lugt, dat er in het gebouw voldoende ruimte is voor alle gemeentelijke diensten, zonder dat deze ruimte verkregen worden door het gebouw zodanig hoog te maken dat het niet bij de stad past. Daarnaast kan de toren op de 'logische' plaats komen te staan. In het vervolg verliest Lugt zich in een enigszins megalomane beschrijving van het stadhuis zoals hij dit voor zich ziet – mogelijk gemaakt door de uitbreiding van het terrein. Er zou ruimte zijn voor een binnenhof, van circa 70 bij 200 meter, die bovendien toegankelijk is middels een waterpoort naar de Amstel. Lugt maakt hierbij een referentie aan de 'allerbekoorlijkste Venetiaansche bruggen'. Verder zijn er arcades, een restaurant, een 'escalier d'honneur' en meer in die trant.

Lugt gaat nog kort in op de praktische kant van de zaak; namelijk het financiële aspect. Hij geeft ruiterlijk toe dat de bouw van een dergelijk raadhuis anderhalf miljoen gulden duurder is, maar Amsterdam zou 'de keizerlijke kroon op haar wapen niet waard zijn', als zij uit financiële overwegingen zich een 'harer waardig stadhuis' zou ontszeggen.

Op de fantasieën van Lugt komt uiteraard een reactie. In een artikel in het *Bouwkundig Weekblad* van 3 juni 1939 *Bouwkundig Weekblad* schrijft **J.P. Mieras** bijzonder sarcastisch over het visioen van een stadhuis 'aan het water, weerspiegeld in de kabbelende golven!'.⁴⁹ Amsterdam droomt volgens

⁴⁷ Redactie, 'De prijsvraag voor het nieuwe raadhuis van Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 12, p. 125.

⁴⁸ G.J. Lugt, 'Het Stadhuis aan den Amstel', *Algemeen Handelsblad* 7 mei 1939.

⁴⁹ J.P. Mieras, 'Alweer een stadhuisidee', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 22, p. 237.

Mieras van een 'feeënpaleis als aan het Mälarmeer'.⁵⁰ De stelling van Lugt dat het een 'aanvaard feit' zou zijn dat het terrein te klein is omdat men van tevoren heeft besloten om niet alle diensten in het gebouw onder te brengen, wordt door Mieras afgedaan als een 'gedachtenknoedel'. Verder gaat Mieras in op de 'hoofdverleidingsscène' – in het hele stuk zijn verwijzingen naar toneel of opera verwerkt – namelijk het stadhuis gelegen aan de Amstel, met toren, binnenplaats, terrassen en alle bijbehorende fantasieën. Met een 'nieuw cylindertje op zijn dieselmotor' – een steek onder water met de betekenis 'schoenmaker blijf bij je leest'? – fantaseert Lugt verder over de toren, aldus Mieras. Om geheel in de stijl van het theater te blijven, sluit Mieras af met een soort persiflage op Lugts opmerking over een bouwmeester 'bezield met liefde voor de stad'. Hij beschrijft een kinderkoortje, getooid met keizerlijke kroontjes, dat zingt: 'Liefde voor de Amstelstad, die stad van mijne ziel'. Vervolgens valt het doek 'onder de tokkelende tonen van de harpen'. Het gehele stuk van Mieras driipt van sarcasme. De boodschap die hij over wil brengen, lijkt te zijn 'doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg'. Uit alles blijkt dat Mieras vindt dat Lugts voorstellen in de fantasiewereld moeten blijven.

In een artikel in het *Bouwkundig Weekblad* van 27 januari 1940 doet Mieras er nog een schepje bovenop.⁵¹ Op tekeningen van het beoogde bouwterrein schetst hij de omtrek van enkele bekende grote gebouwen, om de impact aan te geven van een gebouw van de grootte die Lugt voor zich ziet, zo'n 240 bij 100 meter. Aan de hand van de tekeningen toont Mieras dat het Raadhuis van Stockholm gemakkelijk op het terrein zou passen, evenals de Opéra Garnier in Parijs (afb. 15). Desondanks vindt men het terrein te klein, wat Mieras ten zeerste verbaast. Het gebouw in de fantasie van Lugt is qua grootte vergelijkbaar met de Parlementsgebouwen in Londen. Volgens Mieras tonen zijn tekeningen voldoende aan dat een gebouw van dergelijke grootte niet past in Amsterdam.

Mieras' overtuigingen worden gedeeld door de '**commissie van de redactie**' van het *Bouwkundig Weekblad* in een artikel van 20 januari 1940.⁵² De leden van deze commissie zijn op dat moment: H.G.J. Schelling, B.T. Boeyinga, J.P.L. Hendriks, F. Lensvelt, J.W.H.C. Pot en J. Zietsma. In het artikel geeft deze commissie een overzicht van de strubbelingen rondom de raadhuisprijsvraag. Ook zij constateren dat het hoofdonderwerp van de kritiek de kwestie van het terrein is. Verder oordelen zij dat de raadhuisprijsvraag in een gevaarlijke toestand is verzeild geraakt. In het debat is sprake van 'dilettantisme' – ongetwijfeld wordt hierbij ook aan Lugt gedacht. De commissie constateert dat er onderhand sprake is van een 'opbod in raadhuisituaties'. Over de situatie van een raadhuis aan de Amstel schrijft de commissie dat dit een utopie moet blijven. De Amstel is immers in het geheel niet zo'n bijzonder water en het zou 'fantastische offers' vragen om het raadhuis daar te bouwen. De redactie van het *Bouwkundig Weekblad* concludeert daarom dat het beoogde bouwterrein niet uitgebreid moet worden.

Dit laatste roept weerstand op. **Ir. W. van Tijen** vindt in een artikel in het *Bouwkundig Weekblad* van 20 januari 1940 dat de redactie de kwestie niet zó makkelijk kan afdoen.⁵³ Van Tijen schrijft dat de ontevredenheid over het terrein wijdverbreid is. Ook niet-bouwkundigen zijn zich in de discussie gaan mengen. Hierbij doelt Van Tijen specifiek op Lugt. Hij gaat zelfs zover dat hij Lugt verdedigt.

⁵⁰ Op de oevers van dit Zweedse meer ligt Paleis Drottningholm.

⁵¹ J.P. Mieras, 'De grootte van het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 4, p. 34.

⁵² Commissie van de redactie, 'Het nieuwe raadhuis van Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 3, pp. 17-18.

⁵³ W. van Tijen, 'De terreinkwestie van het nieuwe Amsterdamsche Raadhuis', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 5, pp. 41-42.

Volgens Van Tijen hebben Lugt en enkele anderen gedaan wat door architecten gedaan had moeten worden, namelijk de geschiktheid van het bouwterrein ter discussie te stellen.

De **redactie van het *Bouwkundig Weekblad*** reageert hierop. In een onderschrift bij het artikel van Van Tijen stelt zij dat de architecten door hun deelname zich akkoord verklaarden met het terrein.⁵⁴ Als zij het niet eens waren met dit terrein, hadden zij er 'toch niet in ernst een ontwerp voor kunnen en mogen maken', aldus de redactie. Dus door mee te doen aan de prijsvraag en daarmee de voorwaarden te accepteren hebben de deelnemers hun 'recht op verdere critiek verbeurd'. Einde discussie, althans wat betreft de redactie.

Van Tijen krijgt steun van de kant van **C.B. Posthumus Meyjes**. Posthumus stelt in het *Bouwkundig Weekblad* van 3 februari 1940 dat niet slechts de oppervlakte van een gebouw bepaalt of het te groot of te klein is.⁵⁵ De hele situatie moet in oenschouw worden genomen, waaronder de hoogte van het gebouw en de omgeving. Hij vindt dat de manier die Mieras gebruikt om aan te tonen dat het terrein groot genoeg is, namelijk door bekende gebouwen in te tekenen op het terrein, niets aantoon. Op die manier kan men evengoed stellen dat het terrein groot genoeg is voor een van de Egyptische piramides. Desondanks gaat het Posthumus niet om een groter bouwwerk, maar om een betere ligging voor het nieuwe stadhuis. Deze wordt bereikt door het uitbreiden van het terrein tot aan de Amstel, zo meent ook Posthumus.

Samenvattend betreft de kritiek op het beoogde terrein met name de grootte van het terrein. De Bie Leuvelink, Lugt en Posthumus Meyer doen het voorstel om het terrein uit te breiden tot aan de Amstel. Kruseman vindt juist dat een voor het verkeer bestemd deel aan het Frederiksplein bij het terrein getrokken moet worden. Baanders doet geen concrete voorstellen maar benoemt wel dat het bouwterrein te klein is. De redactie van het *Bouwkundig Weekblad* en in het bijzonder haar secretaris Mieras gaan fel van kant tegen deze voorstellen. Zij zijn van mening dat een groter raadhuis niet bij de architectuur van Amsterdam past. Wellicht is het niet verrassend dat de kritiek op het terrein vooral geuit wordt in de kranten en niet in het *Bouwkundig Weekblad*. Slechts Posthumus Meyjer is zo dapper om zich in het *Bouwkundig Weekblad* een voorstander van uitbreiding van het terrein tot aan de Amstel te tonen.

3.3. De ontwerpen

Naast de hoedanigheid van het terrein waren ook de ontwerpen aan kritiek onderhevig. Hierbij werd ook geschreven over de verwachtingen die men had van de ontwerpen.

In het *Algemeen Handelsblad* van 17 februari 1939 verscheen een artikel met de titel 'Gezocht: Burger trots in steen'.⁵⁶ De auteur is niet vermeld, vermoedelijk is dit de **redactie** van deze krant. Het artikel verscheen een dag nadat de vier ontwerpen van de tweede ronde van de prijsvraag openbaar gemaakt waren. Al aan het begin wordt geconstateerd dat de ontwerpen bij velen een 'gevoel van onbevrediging' zullen oproepen. De reden hiervoor is de volgende: 'voor het monumentale hoofgebouw van de hoofdstad des lands verwacht men toch iets anders, iets voorname, iets... monumentaler'. Blijkbaar is naar de mening van de auteur de gevraagde 'burger trots in steen' te bereiken door monumentaliteit. Hij geeft echter ook aan dat deze monumentaliteit in dit geval zeer lastig te realiseren is, omdat het gebouw een symbool voor de grootsheid van Amsterdam moet worden en tegelijk een 'administratiegebouw'. Juist daarom is het belangrijk om geen overhaaste

⁵⁴ Redactie, 'Van Tijen', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 5, p. 43.

⁵⁵ C.B. Posthumus Meyjes 'Het Amsterdamsche raadhuis-terrein', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 5, pp. 43-44.

⁵⁶ Anoniem, 'Gezocht: Burger trots in steen', *Algemeen Handelsblad* 17 februari 1939.

beslissingen te nemen waarvan men in de toekomst spijt krijgt. De auteur gaat verder niet in op de ontwerpen zelf, echter maakt hij in de laatste zin een terloopse opmerking over de 'afgoden der nieuwe zakelijkheid'. Hieruit blijkt dat deze auteur wat betreft de stijl van het gebouw in ieder geval geen voorstander is van deze verketterde nieuwe zakelijkheid.

Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk toont zich in een interview, dat op 25 februari 1939 in het Algemeen Handelsblad verscheen, ook niet uitgesproken positief over de uitgekozen ontwerpen.⁵⁷ Hij ziet dat er 'ongetwijfeld bijzondere qualiteiten zijn aan te wijzen', maar uit deze ontwerpen blijkt ook dat de talenten van de architecten 'nog niet tot voldoende rijpheid zijn gekomen om deze opgave te kunnen beheerschen'. Om hun talenten te laten rijpen, stelt de Bie voor dat de architecten een opdracht krijgen voor een minder prestigieus gebouw. De bouw van het stadhuis moet dan zes tot tien jaar worden uitgesteld. Als de talenten van de architecten gerijpt zijn, kunnen zij een nieuw ontwerp leveren, want: 'van een opdracht aan een anderen architect kan en mag natuurlijk geen sprake zijn'.

Bernard Koldewey gaat in het *R.K. Bouwblad Architectura* van 2 maart 1939 wel in op de ingezonden ontwerpen.⁵⁸ Zijn indruk van de stand van zaken in de Nederlandse architectuur is niet bepaald positief. Naar aanleiding van zijn bezoek aan de tentoonstelling van de raadhuisontwerpen in het Stedelijk Museum constateert Koldewey dat de ingezonden ontwerpen 'ongetwijfeld op een laag peil' staan en dat er sprake is van een 'armelijke demonstratie van Nederlandsch kunnen op het terrein der architectuur'. Desondanks ziet Koldewey naast veel negatieve zeker ook positieve eigenschappen in de twee winnende ontwerpen uit de tweede ronde – de motto's 'Meron' van Duintjer en Komter en 'Belfort' van Berghoef en Vegter (afb. 2 t/m 5).

Koldewey laakt de asymmetrische opzet van het plan 'Meron'. Symmetrie leidt namelijk tot 'verhevenheid en plechtigheid in het aanzien der gebouwen'. Het plan 'Belfort' is in dit opzicht wel goedgekeurd, aangezien dit symmetrisch is. Daarbij komt dat de verhoudingen van het laatstgenoemde ontwerp zeer evenwichtig zijn, in tegenstelling tot 'Meron'. Over de ligging van 'Meron' weet Koldewey nog wel iets positiefs te zeggen, dit gebouw is namelijk met 'aantrekkelijke vlotheid [...] op het terrein geprojecteerd'. De ligging van Belfort daarentegen heeft iets 'gedrongens, iets geforceerds'; het lijkt volgens Koldewey alsof de architecten worstelden met de maten van het terrein. Wat betreft de plattegrond stelt Koldewey dat de beide ontwerpen volledig elkaars tegenovergestelde zijn. Uit de plattegrond van 'Belfort' blijkt volgens hem duidelijk dat de architecten beseften dat zij een gebouw voor een wereldstad ontwierpen en de hiervoor vereiste monumentaliteit komt tot uitdrukking in de plattegrond. De belangrijkste vertrekken van een raadhuis, zoals de hal, burgerzaal en raadzaal, krijgen in dit ontwerp een 'eereplaats' aan de voorzijde van het gebouw. In het ontwerp 'Meron' zijn deze vertrekken 'ingebouwd als binnenruimten'. Bovendien is de hal in dit ontwerp slechts verlicht door bovenlicht, 'iets benauwends en inklemmends'. Echter, ook 'Belfort' heeft een zwak aspect wat betreft plattegrond. Het gebouw bestaat in feite uit twee gebouwen, gescheiden door een smalle binnenplaats. Wat betreft het uiterlijk voldoet 'Belfort' meer dan 'Meron' aan het beeld dat Koldewey van een raadhuis heeft. Hij schrijft dat het voor de aanschouwer onmiddellijk duidelijk is dat men 'voor een gebouw van zeer bijzonderen aard' staat, terwijl bij het plan 'Meron' niemand er een raadhuis in herkent. Een gevaar bij het plan 'Belfort' is de italianiserende bouwstijl, wat echter afgezwakt wordt door de typisch Amsterdamse kopgevels. Verder meent Koldewey dat de verlaging in de voorgevel afbreuk doet aan de grootsheid.

⁵⁷ J. de Bie Leuveling Tjeenk, 'Den bouw van Amsterdams raadhuis stelle men 6 à 10 jaren uit!', *Algemeen Handelsblad* 25 februari 1939.

⁵⁸ B. Koldewey, 'De prijsvraag voor het nieuwe stadhuis te Amsterdam', *R.K. Bouwblad*, pp. 245-254.

Koldewey merkt tenslotte nog op dat Duintjer en Komter bij 'Meron' een poging hebben gedaan om 'bij een nieuw-zakelijke architectuur tot versiering te geraken'. Dit gaat niet goed samen, meent de auteur. Het plan 'Belfort' wordt door haar 'mildheid en schittering' juist voltooid door middel van beeldende kunst.

Uit alles blijkt dat Koldewey een sterke voorkeur heeft voor het plan 'Belfort', dat refereert aan het verleden. Dit is wellicht niet verrassend, aangezien het tijdschrift waarvoor hij schrijft niet het meest vooruitstrevende is.

Waar Koldewey nog positieve aspecten in de ontwerpen kon ontdekken, laat **D.F. Slothouwer** zich in een artikel in het *Algemeen Handelsblad* van 3 maart 1939 uitermate negatief uit over de resultaten van de prijsvraag.⁵⁹ Slothouwer zag in de prijsvraag 'de eerste ernstige poging tot een nieuwe en grootsche monumentaliteit in de Nederlandsche bouwkunst te geraken' en in deze verwachtingen is hij diep teleurgesteld. Bij het plan 'Meron' merkt hij op dat de westvleugel overbodig is, de hal slecht geproportioneerd is en de kubieke vorm is uitermate oninteressant. Kortom, 'dit project mist de monumentaliteit, de rust en den eenvoud' die vereist zijn voor een zo belangrijk gebouw. Waar de italianiserende stijl van 'Belfort' voor Koldewey geen onoverkomelijk bezwaar was, is dit het hoofdbezwaar van Slothouwer. Het gebouw heeft een 'uitgesproken middeleeuwsch karakter' en dat is 'bovendien nog Italiaansch middeleeuwsch'. Kortom, het valt totaal uit de toon in vergelijking met de Amsterdamse architectuur.

A.J. van der Steur daarentegen is milder gestemd over de kwaliteiten van de twee uitgekozen ontwerpen. In het *Algemeen Handelsblad* van 4 maart 1939 stelt hij dat de ontwerpen dusdanig goed zijn 'dat de zaak er niet hopeloos voor staat'.⁶⁰ De architecten hebben blijk gegeven van een 'belangrijken kijk op het onderwerp' en als zij in de gelegenheid worden gesteld om hun ontwerpen verder uit te werken, zullen zij waarschijnlijk tot een goed resultaat komen, aldus Van der Steur.

Ronduit opvallend is de mening van de architect **H.A.J. Baanders** over het beste ontwerp.⁶¹ In een interview met het *Algemeen Handelsblad*, verschenen op 13 maart 1939, gaat hij voorbij aan de winnende ontwerpen.⁶² Volgens Baanders is het ontwerp van vader en zoon Staal (afb 8 en 9) – hoewel bepaald niet perfect – het beste dat uit de prijsvraag naar voren is gekomen. In het ontwerp Staal zijn de representatieve en administratieve gedeeltes niet ondergebracht in twee –als het ware – losstaande gebouwen, maar doorsnijden de beide delen elkaar. Verder de plaatsing van de burgerzaal in het midden van het gebouw 'schoon en democratisch'. Het belangrijkste is voor Baanders het feit dat 'Staal in zijn ontwerp een orde heeft geschapen, die aan een stelsel doet denken'. Dit geeft volgens hem 'een eeuwigheidswaarde' aan een gebouw. Slechts in het ontwerp Staal ziet Baanders iets van die eeuwigheidswaarden, en daarom beschouwt hij dit als het beste ontwerp. Hij geeft wel ruitelijk toe dat de vorm van de 'bonbonnière' niet iedereen kan bekoren, maar het ontwerp moet nog worden herzien.⁶³

In maart 1939 schrijft **B.T. Boeyinga** drie artikelen over de raadhuisprijsvraag in het *Bouwkundig Weekblad*. In het eerste artikel, verschenen op 11 maart, benadrukt hij dat het nieuwe stadhuis

⁵⁹ D.F. Slothouwer, "'Resultaat der Raadhuisprijsvraag is in hooge mate teleurstellend'", *Algemeen Handelsblad* 3 maart 1939.

⁶⁰ A.J. van der Steur, 'De Raadhuisprijsvraag van Amsterdam', *Algemeen Handelsblad* 4 maart 1939.

⁶¹ <http://www.amsterdamsebinenstad.nl/binenstad/226/baanders.html>

⁶² H.A.J. Baanders, 'Waarde van het raadhuisontwerp-Staal', *Algemeen Handelsblad* 13 maart 1939

⁶³ Met de omschrijving 'bonbonnière' doelt Baanders op het uitbouwsel van de hoofdverdieping aan de zijde van het Frederiksplein.

‘voornaam en cultuurdragend’ moet zijn.⁶⁴ Dit heeft te maken met de rol die Boeyinga toekent aan de prijsvraag en in bredere zin met zijn kijk op de wereld. Volgens Boeyinga is er in zijn tijd sprake van een ‘geestelijk ontwaken’ in cultureel opzicht, en een belangrijk gebouw als het Amsterdamse Raadhuis is een ‘steunpunt in den zeer tragen ontwikkelingsgang’. Daarom zal het gebouw ‘zijn stempel drukken op de architectuur van dezen tijd’.

In zijn tweede artikel, verschenen op 18 maart, gaat Boeyinga dieper in op de vereisten waaraan het gebouw volgens hem moet voldoen.⁶⁵ Uiteraard moet het gebouw kunnen dienen waartoe het gebouwd is – dit wordt door Boeyinga de ‘nutsvraag’ genoemd – maar een belangrijkere eis is die van schoonheid. Hierbij spelen ‘hooge gedachten’, die niet verder gespecificeerd worden, een zeer belangrijke rol. Om vast te stellen of een ontwerp voornaamheid vertoont, zijn er – ondanks verdeeldheid en verschillen van inzicht – nog voldoende normen. Volgens Boeyinga kan men die normen slechts kennen door ‘uitgebreide kennis en diep inzicht in de geschiedenis der Bouwkunst’. Dat velen die kennis niet bezitten, blijkt uit een groot deel van de prijsvraagontwerpen. Boeyinga constateert ‘de meest dwaze aaneenrijging van ruimten en opstapelingen van vormen’. Wellicht wil Boeyinga tonen dat hij die kennis zelf wel bezit; aan de hand van typologische voorbeelden uit de architectuurgeschiedenis stelt hij dat het belangrijkste element in een gebouw een duidelijke opzet is. Dit geldt voor de plattegrond, maar ook voor de opbouw. De conclusie van Boeyinga’s tweede artikel is dat de vier ontwerpen die de jury in de eerste ronde had verkozen, het meest voldoen aan deze eisen.

In zijn derde artikel, verschenen op 25 maart, gaat Boeyinga in op de hoogste waarde van architectuur, de ‘spraak der vormen’.⁶⁶ Dit betreft de gedachten die door de vormen tot uitdrukking worden gebracht, de ‘vertolking van de bouwende gedachte als idee’. Boeyinga deelt de ontwerpen in vier categorieën in, waarbij deze vormspraak in meer of mindere mate tot uitdrukking komt. De ontwerpen waarbij geen kennis van een goede indeling aanwezig is, zijn al opzij geschoven en worden niet meegerekend. In de eerste – zeer kleine – categorie worden gebouwen geplaatst, die historische vormtaal vertonen. De ontwerpen die de beschouwer ‘niets doen’, waarvan ‘weinig spraak uitgaat’ worden in categorie twee geplaatst. De derde categorie betreft de ontwerpen die ‘slechts blijk geven van persoonlijk inzicht’, ‘zonder voorname geestelijke achtergrond’. In de vierde categorie tenslotte wordt ‘het levende werk van dezen tijd’, geplaatst. Bij deze ontwerpen is wel sprake van de voor Boeyinga zo belangrijke geestelijke achtergrond. Het is niet verrassend dat volgens Boeyinga de door de jury verkozen ontwerpen in de vierde categorie vallen. Deze ontwerpen vertonen niet alleen een goede ordening, maar geven ook uitdrukking aan een bepaald idee.

Naar aanleiding van de tentoonstelling in het Stedelijk Museum uit ook **J.W.H.C. Pot** zijn mening over de ontwerpen in een artikel in het *Bouwkundig Weekblad* van 18 maart 1939.⁶⁷ Pot blijkt een voorstander te zijn van modern bouwen. In veel van de plannen voelt hij de ‘zuiverende werking der moderne richting’ en ‘de modernen hebben hun tegenstanders kunnen toonen dat modern architectonisch bouwen mogelijk is wanneer een juist begrip aanwezig is.’ Pot refereert niet naar specifieke ontwerpen, maar constateert dat uit veel ontwerpen – ongeacht de bouwstijl – het streven blijkt om ‘het wezen van het ‘raadhuis’ te benaderen.’ Niet iedereen is hierin

⁶⁴ B.T. Boeyinga, ‘Een perspectivistische blik op de raadhuis-prijsvraag’, *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 10, pp. 101-103.

⁶⁵ B.T. Boeyinga, ‘Oriënteerende gedachten bij de Amsterdamsche raadhuisprijsvraag’, *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 11, pp. 113-117.

⁶⁶ B.T. Boeyinga, ‘De spraak der vormen’, *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 12, pp. 125-126.

⁶⁷ J.W.H.C. Pot, ‘Raadhuisprijsvraag Amsterdam’, *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 11, p. 118.

geslaagd, aangezien er nog 'teveel ontwerpers [zijn] die het met decoratieve bouwmassa's trachten te bereiken'. Hierbij doelt Pot op 'kappen en torens in vormen die zeker niets met architectuur of een raadhuis uitstaande hebben'. Ook met de plaatsing van de onderdelen van het gebouw hebben sommigen moeite, vindt Pot. 'Een groote winst voor onze architectuur' vindt hij het feit dat 'lichtopening' weer als belangrijk wordt erkend, blijktens vele ontwerpen.

De anonieme '**Dagelijksche Opzichter**' van het R.K. Bouwblad laat in de 'weekstaten' van 8 juni 1939 weten het eveneens belangrijk te vinden dat een raadhuis groots, waardig en plechtig is.⁶⁸ Daarnaast moet men kijken bij de beoordeling van de nieuwe architectuur, niet naar het feit dat er wellicht vormen worden gebruikt die refereren aan het verleden. 'Het oude spook van "'t middeleeuwsch karakter"' is weer voor de zoveelste maal uit de kast gehaald', zo schrijft de auteur. Echter, de tijd dat gebouwen werden geclassificeerd naar stijl ligt ver in het verleden en het is niet belangrijk of de vormen refereren aan vorige stijlperiodes. Het enige dat telt volgens de opzichter is dat de vormen 'sprankelend en vol leven zijn'. Ook hier blijkt vervolgens de behoudende positie van het R.K. Bouwblad; de opzichter wijst met beschuldigende vinger naar hen die 'ten koste van alles' een modern raadhuis willen en daarom het middeleeuwse spook weer tevoorschijn halen. Modern betekent volgens de auteur 'de rood-gemeniede ijzeren skeletbouw met glas gedicht'. De aanhangers van deze stijl houden zich niet bezig met de vraag of de 'elementaire waarden van grootsheid en waardigheid aanwezig zijn'. Hieruit blijkt dat de Dagelijksche Opzichter geen voorstander is van de nieuwe zakelijkheid.

Samengevat heeft de kritiek met name betrekking op het karakter van het gebouw en op de stijl van de ontwerpen. De ontwerpen die de jury heeft verkozen zijn volgens verschillende auteurs niet monumentaal, niet groots genoeg. Ook op het uiterlijk en de opzet van de ontworpen gebouwen wordt kritiek geleverd. Uit alles blijkt dat de auteurs in dit tijdschrift de voorkeur geven aan het plan 'Belfort', dat refereert aan het verleden. Dit is niet verrassend, aangezien de redactie van *R.K. Bouwblad* niet bekend stond om haar vooruitstrevende opvattingen. H.A.J. Baanders heeft een bijzondere voorkeur; in zijn optiek is het ontwerp Staal het beste. B.T. Boeyinga, redactielid van *Bouwkundig Weekblad Architectura* benadrukt geheel in lijn met het beleid van de Bond Nederlandse Architecten de positieve aspecten van de verkozen ontwerpen.

3.4 De jury

Niet lang na het verschijnen van het raadhuisprijsvraagnummer van het *Bouwkundig Weekblad* gaat redactievoorzitter **A.J. van der Steur** in een artikel van 14 maart 1936 in op de reacties die dit nummer opleverde.⁶⁹ Van der Steur constateert dat de vrees leeft dat er niet voldoende goede architecten over zullen blijven om de jury te vormen als alle belangrijke architecten deelnemen aan de prijsvraag. Dit is volgens van der Steur echter een schijnprobleem. Ten eerste omdat ontwerpen iets anders is dan beoordelen, aangezien er 'geheel andere persoonlijke eigenschappen en capaciteiten nodig zijn'. Als een architect dus van deelname afziet omdat hij beseft dat hij niet tot de top behoort, kan hij nog steeds ontwerpen van hen die wel tot de top behoren, beoordelen. Ten tweede zijn er veel bekwame architecten die niet in staat zijn om mee te doen, bijvoorbeeld vanwege hun ambtelijke positie of omdat zij met pensioen zijn, maar die nog wel voldoende weet

⁶⁸ De Dagelijksche Opzichter, 'Weekstaten. Van 26 mei tot 8 juni', *R.K. Bouwblad*, p. 372.

⁶⁹ A.J. van der Steur, 'Het Amsterdamsche raadhuis', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) nr. 11, pp. 125-126.

hebben van eigentijdse architectuurbewegingen. Kortom, volgens Van der Steur zal er vanzelf een goede jury komen.

Ruim drie jaar later wordt het juryrapport bekendgemaakt. Naast de ontwerpen vormt ook de vorm van dit rapport een teleurstelling voor **D.F. Slothouwer**, zo laat hij weten in het *Algemeen Handelsblad* van 3 maart 1939.⁷⁰ In het juryrapport wordt slechts aandacht besteed aan negen van de 225 ontwerpen. Het is uiteraard onmogelijk om alle ontwerpen te bespreken, maar wat Slothouwer mist is een duidelijke verantwoording van de keuze voor deze negen ontwerpen. Wat ook ontbreekt is volgens Slothouwer een opmerking over het ontwerp van Berghoef en Vegter. Dit verschilde totaal van het ontwerp dat ingeleverd was voor de eerste prijsvraag – wat volgens hem in strijd is met de regels. De jury had hier melding van moeten maken, meent Slothouwer. Een andere reden voor ontevredenheid bij Slothouwer is het verzoek van het bestuur van de Bond van Nederlandsche Architecten om het oordeel van de jury te volgen, ‘een verzoek dat men eerder in een totalitaire staat dan bij ons zou verwachten’. Slothouwer mist dus de ruimte om het oordeel van de jury ter discussie te stellen.

Wellicht is dit de reden dat **B.T. Boeyinga** in een artikel in het *Bouwkundig Weekblad* van 11 maart 1939 tot de conclusie kan komen dat de keuze van de jury niet zwaar bekritiseerd wordt.⁷¹ Hij constateert een ‘vrij algemeene waardeering voor haar ‘speurzin’’. Boeyinga spreekt zijn goedkeuring uit over het feit dat de jury slechts aandacht besteedt aan werk dat werkelijk potentie heeft. Immers, ‘men mag zich niet af laten leiden door dat, wat het toch niet is’. Daarbij waardeert Boeyinga de jury ook omdat daarin de ‘bekwaamste bouwmeesters’ zitten. In het artikel van 25 maart voegt hij hier nog aan toe dat slechts zij die het dieper schouwen in de verschijnselen bij de ontwikkeling der architectuur tot hun levenstaak hebben gemaakt’ de ontwerpen waaruit ‘een diepere geestelijke achtergrond’ blijkt, kunnen herkennen.⁷² En dergelijke mensen zitten in de jury, aldus Boeyinga.

De samenstelling van de jury is voor **H.A.J. Baanders** juist een struikelblok om tot eensgezindheid te komen. In het *Algemeen Handelsblad* van 13 maart 1939 legt hij uit dat de jury met name uit twee stromingen bestaat: de ‘modern zakelijke’ onder invloed van Le Corbusier en de ‘romantiseerende’, waarvan Granpré Molière de vertegenwoordiger is.⁷³ Verder is er nog een ‘leekenelement’ in de jury, die tot uiting komt in de keuze voor de ontwerpen van Lansdorp en Zwiers. Volgens Baanders doen deze verschillen ‘de eenheid van gedachte’ van de jury geen goed.

In het nummer van 25 maart 1939 spreekt de **redactie** van het *Bouwkundig Weekblad* expliciet haar steun uit aan de jury.⁷⁴ De redactie staat achter de jury ‘omdat ze jury is’, maar ook omdat deze jury uit 225 inzendingen twee ontwerpen met mogelijkheden heeft uitgekozen. De volgende uitspraak in het bijzonder zou D.F. Slothouwer vermoedelijk niet kunnen waarderen: ‘[...] dat wie voelt voor de Nederlandsche bouwkunst en hare bevordering, achter de Jury behoort te staan en haar advies [...] moet steunen’. Het is niet meer dan logisch dat de redactie van het tijdschrift van de

⁷⁰ D.F. Slothouwer, ‘Resultaat der Raadhuisprijsvraag is in hooge mate teleurstellend’, *Algemeen Handelsblad* 3 maart 1939.

⁷¹ B.T. Boeyinga, ‘Een perspectivistische blik op de raadhuis-prijsvraag’, *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 10, pp. 101-103.

⁷² B.T. Boeyinga, ‘De spraak der vormen’, *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 12, pp. 125-126.

⁷³ H.A.J. Baanders, ‘Waarde van het raadhuisontwerp-Staal’, *Algemeen Handelsblad* 13 maart 1939.

⁷⁴ Redactie, ‘De prijsvraag voor het nieuwe raadhuis van Amsterdam’, *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 12, p. 125.

Bond van Nederlandsche Architecten achter het verzoek van haar bestuur staat – een verzoek dat volgens Slothouwer in een totalitaire staat thuishoort.

Samenvattend levert de samenstelling van de jury geen grote kritiek op, behalve door H.A.J. Baanders. Wellicht is dit het gevolg van het verzoek van het bestuur van de Bond van Nederlandsche Architecten, dat nog eens wordt onderstreept door de redactie van het *Bouwkundig Weekblad*. Dit verzoek wordt wel bekritiseerd, namelijk door D.F. Slothouwer. Opvallend is dat in het *Bouwkundig Weekblad* vaak wordt benadrukt dat de redactie achter de jury staat. Verrassend is niet dat de kritiek die er is, niet wordt geuit in het *Bouwkundig Weekblad*, maar met name in het *Algemeen Handelsblad*.

3.5 De prijsvraag

Als ook de tweede ronde niet tot een winnend ontwerp leidt, rijst de vraag hoe het nu verder moet. **A.J. van der Steur** toont zich geen voorstander van een derde besloten prijsvraag, althans niet op de gebruikelijke manier, zo blijkt uit het *Algemeen Handelsblad* van 4 maart 1939.⁷⁵ Reden om de bouw uit te stellen ziet hij – in tegenstelling tot De Bie – niet. De beste oplossing is volgens Van der Steur dat een meervoudige opdracht wordt gegeven. Op die manier staan de architecten in nauw contact met de opdrachtgever; iets dat bij een prijsvraag niet het geval is. Eigenlijk is er dan alsnog sprake van een derde ronde, maar op een iets andere manier dan gebruikelijk.

De ‘leek op architectuurgebied’ **mr. Kruseman** gebruikt een andere benadering, namelijk de juridische. Door het advies van de jury om een derde ronde te houden te volgen, houdt men zich niet aan het reglement, aldus Kruseman in een artikel in het *Algemeen Handelsblad* van 18 maart 1939.⁷⁶ Niet alleen moreel gezien moet men zich aan het reglement houden, ook juridisch gezien is het onjuist om de regels te overtreden. Volgens het reglement moet de prijsvraag beëindigd worden als geen enkel ontwerp aan de eisen voldoet. Als de gemeente een derde ronde had gewild, had zij dit duidelijk in het reglement aangegeven, aldus Kruseman. Er is geen bepaling opgenomen waaruit blijkt dat het reglement aangevuld mag worden, dus een derde ronde is juridisch niet toegestaan is de conclusie van Kruseman.

Een klacht van geheel andere aard betreft de financiële zijde van de prijsvraag. In het *Algemeen Handelsblad* van 11 maart 1939 verschijnt een ingezonden brief van architect **Jan de Meijr**.⁷⁷ Hij schrijft dat er voor ongeveer f 200.000 aan onkosten zijn gemaakt voor enkel tekeningen. Bovendien vindt hij het vereiste dat de tekeningen voor de eerste ronde op schaal 1:200 moesten zijn overdreven, omdat voor een goede indruk van het gebouw 1:500 voldoende zou zijn. Daarnaast zou de Meyr duidelijkheid willen over de architecten die waren uitgenodigd voor de prijsvraag omdat de organisatie hun deelname op prijs stelde. Zij werden betaald met f 2000. De Meyr zou het beter vinden als hun namen en aantal vermeld werden, zodat beoordeeld kan worden of zij aan de verwachtingen hebben voldaan (bedoelt de schrijver wellicht impliciet: ‘of zij hun geld waard zijn?’).

Hiertegen komt **J.P. Mieras** in het harnas. In een artikel van 18 maart in het *Bouwkundig Weekblad* noemt hij hen die ‘beweren dat de prijsvraag zelf een fiasco zou zijn met f 200.000 nutteloos werk aan tekeningen langs de wanden van het Stedelijk Museum’, ‘krentenwegers’.⁷⁸

⁷⁵ Steur, A.J. van der, ‘De Raadhuisprijsvraag van Amsterdam’, *Algemeen Handelsblad* 4 maart 1939.

⁷⁶ J. Kruseman, ‘De Juridische zijde der Raadhuisprijsvraag’, *Algemeen Handelsblad* 18 maart 1939.

⁷⁷ Jan de Meijr, ‘Vragen bij de raadhuisprijsvraag’, *Algemeen Handelsblad* 11 maart 1939.

⁷⁸ J.P. Mieras, ‘Over het resultaat, over de prijsvraag en over de deelnemers’, *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 11, pp. 118-119.

Mieras vindt juist dat er 'een onberekenbare schat hangt van bouwkunstbeoefening, waarvan geen enkele cent verloren gaat'.

Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om de polemiek rondom de raadhuisprijsvraag in kaart te brengen, met andere woorden: hoe verliep deze polemiek? Om dit op een overzichtelijke wijze te doen, is de polemiek in dit onderzoek onderverdeeld in thema's. Per thema is een overzicht gegeven van de polemiek. Het thema waar de meeste discussie over bestond, was het terrein. De voornaamste kritiek op het terrein was dat het te klein was. Sommige auteurs deden concrete voorstellen tot het uitbreiden van het terrein tot aan de Amstel, waarvan G.J. Lugt de belangrijkste is. Zijn fantasieën over de mogelijkheden die uitbreiding bood, komen enigszins megalomaan over en dit was dan ook de reactie van de tegenstander Mieras. Kruseman gooide het over een andere boeg en stelde een uitbreiding aan de zijde van het Frederiksplein voor. De redactie van het *Bouwkundig Weekblad* bleef echter stug vasthouden aan het standpunt dat het gekozen terrein het juiste was. De geschiedenis leert dat de critici uiteindelijk gelijk zouden krijgen en het nieuwe stadhuis is gebouwd aan het Waterlooplein en aan de Amstel.

Wat betreft de ontwerpen was de grootste teleurstelling dat de gekozen ontwerpen niet 'monumentaal' genoeg zouden zijn. Over de stijl van de ontwerpen was men niet onverdeeld. Sommige auteurs laten hun afkeuring voor bepaalde ontwerpen zeer expliciet blijken. Zo vond D.F. Slothouwer het Italiaanse karakter van het plan 'Belfort' totaal uit de toon vallen in Amsterdam. Bernhard Koldewey schreef duidelijk voor een conservatief tijdschrift, het R.K. Bouwblad, aangezien in zijn vergelijking het traditionalistische 'Belfort' er stukken beter af komt dan 'Meron'. B.T. Boeyinga toetst de ontwerpen aan de 'geestelijke' achtergrond die volgens hem essentieel zijn en komt zo tot de conclusie dat de ontwerpen die de jury heeft verkozen de beste zijn.

Dit is een typisch standpunt voor het *Bouwkundig Weekblad*. Zoals bleek bij het thema 'de jury' roept de Bond van Nederlandsche Architecten en daarmee ook de redactie van het *Bouwkundig Weekblad* nadrukkelijk op om achter de jury te staan. Hier was D.F. Slothouwer het beslist niet mee eens, hij mist ruimte voor discussie. Buiten het *Bouwkundig Weekblad* om is wel kritiek te merken. H.A.J. Baanders ziet in het feit dat in de jury twee verschillende stromingen zijn vertegenwoordigd, namelijk het traditionalisme en de modernisme of de nieuwe zakelijkheid, een belemmering om tot een eensgezind oordeel te komen.

Tenslotte is er het thema 'de prijsvraag'. Op dit gebied was er discussie over een eventuele derde ronde. Kruseman probeerde met een juridische benadering aan te tonen dat dit niet toegestaan was. Van der Steur stelde voor om een meervoudige opdracht te verlenen, waarbij het probleem echter slechts vooruitgeschoven wordt. Een ander aspect van de discussie is de financiële zijde. Jan de Meijer vond de f 200.000 gulden aan tekeningen in het Stedelijk Museum in feite weggegooid geld, terwijl Mieras deze juist waardeert als een 'onberekenbare schat'.⁷⁹

Zoals al aangegeven in de inleiding is dit onderzoek niet compleet. Omwille van de tijd was het onmogelijk om alle edities van het *Algemeen Handelsblad* van 1936 tot en met 1940 te onderzoeken; slechts de edities die digitaal beschikbaar zijn, zijn meegenomen in het onderzoek.⁸⁰ Een eventuele digitalisering van de ontbrekende edities zou nieuwe kansen bieden. Omwille van de omvang van het onderzoek zijn andere interessante kranten, zoals de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* niet onderzocht. Een verder onderzoek zou dus nuttig zijn om mogelijke lacunes te vullen.

⁷⁹ J.P. Mieras, 'Over het resultaat, over de prijsvraag en over de deelnemers', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 11, p. 118.

⁸⁰ Een enkele uitzondering is het artikel van G.J. Lugt.

Bibliografie

Bronnen

Anoniem, 'Jury prijsvraag raadhuis Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) nr. 42, p. 443.

Anoniem, 'Prijsvraag Raadhuis Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1938) nr. 1.

Anoniem, 'Prijsvraag Stadhuisbouw te Eindhoven', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 59 (1938) nr. 2.

Anoniem, 'Prijsvraag raadhuis te Doetinchem', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 59 (1938) nr. 53.

Anoniem, 'Gezocht: Burger trots in steen', *Algemeen Handelsblad* 17 februari 1939.

Anoniem, 'Prof. Dr. D.F. Slothouwer †', *Maandblad Amstelodamum* 34 (1947) nr. 1.

Baanders, H.A.J., 'Waarde van het raadhuisontwerp-Staal', *Algemeen Handelsblad* 13 maart 1939.

Boeyinga, B.T., 'Een perspectivistische blik op de raadhuis-prijsvraag', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 10, pp. 101-103.

Boeyinga, B.T., 'Oriënterende gedachten bij de Amsterdamsche raadhuisprijsvraag', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 11, pp. 113-117.

Boeyinga, B.T., 'De spraak der vormen', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 12, pp. 125-126.

Boven, H.W. van, 'Amsterdams Nieuwe Raadhuis. Waarom aan het Frederiksplein?'. *Telegraaf* 21 februari 1939.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, 'Prijsvraag voor een nieuw raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) nr. 46, p. 479.

Commissie van de redactie, 'Het nieuwe raadhuis van Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 3, pp. 17-18.

De Dagelijksche Opzichter, 'Weekstaten. Van 26 mei tot 8 juni', *R.K. Bouwblad* p. 372.

Kruseman, J., 'Het Raadhuis springe uit de rooilijn', *Algemeen Handelsblad* 16 maart 1939.

Kruseman, J., 'Glijdt de raad af naar een dwangpositie?', *Algemeen Handelsblad* 17 maart 1939.

Kruseman, J., 'De Juridische zijde der Raadhuis-prijsvraag', *Algemeen Handelsblad* 18 maart 1939.

Lugt, G.J., 'Het Stadhuis aan den Amstel', *Algemeen Handelsblad* 7 mei 1939.

Meijr, J. de, 'Vragen bij de raadhuisprijsvraag', *Algemeen Handelsblad* 11 maart 1939

J.P. Mieras, 'Over het resultaat, over de prijsvraag en over de deelnemers', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 11, pp. 118-119.

Mieras, J.P., 'Alweer een stadhuisidee', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 22, p. 237.

Mieras, J.P., 'De grootte van het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 4, pp. 34-35.

Posthumus Meyjes, C.B., 'Het Amsterdamsche raadhuis-terrein', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 5, pp. 43-44.

Pot, J.W.H.C., 'Raadhuisprijsvraag Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 11, p. 118.

Redactie, 'Het nieuwe Amsterdamsche raadhuis', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) nr. 7, p. 69.

Redactie, 'De prijsvraag voor het nieuwe raadhuis van Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 12, p. 125.

Redactie, 'Van Tijen', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 5, p. 43.

Slohouwer, D.F., "'Resultaat der Raadhuisprijsvraag is in hoge mate teleurstellend'", *Algemeen Handelsblad* 3 maart 1939.

Steur, A.J. van der, 'Het Amsterdamsche raadhuis', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) nr. 11, pp. 125-126.

Steur, A.J. van der, 'De Raadhuisprijsvraag van Amsterdam', *Algemeen Handelsblad* 4 maart 1939.

Tijen, W. van, 'De terreinkwestie van het nieuwe Amsterdamsche Raadhuis', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 5, pp. 41-42.

Literatuur

Anoniem, *Werkspoor 1827-1952*, Amsterdam 1952.

Beekun, Radboud van, *B.T. Boeyinga. Amsterdamse School architect*, Bussum 2003.

Bergeijk, Herman van, "Zijn we niet allen verheugd als we weer een nieuwe reis kunnen beginnen?" D.F. Slohouwer en zijn Prix de Rome reis', *Bulletin KNOB* 111 (2012) nr. 4 pp. 211-220.

Bruin, Wieger e.a., *Liber Amicorum J.P. Mieras*, Amsterdam 1958.

Duijvendak, Maarten, en Vries, Bart de, *Stad van het Noorden. Groningen in de twintigste eeuw*, Assen 2003

Heuvel, Wim van, 'Vijftig jaar ontwerpen aan het stadhuis. De eerste ontwikkelingen rond een nationale prijsvraag', *Architectuur & Bouwen* 4 (1988) nr. 10, pp. 11-15.

Heuvel, Wim van, 'Van stadhuis tot een combinatiegebouw. Het definitieve ontwerp en de integratie van een opera', *Architectuur & Bouwen* 4 (1988) nr. 10, pp. 17-23.

Heuvel, Wim van, 'Een stadhuis aan de Amstel. De architectuur van een combinatiegebouw', *Architectuur & Bouwen* 4 (1988) nr. 10, pp. 25-29.

Hoeven, Pien van der, *Het succes van een kwaliteitskrant*, Amsterdam 2012.

Kaal, Harm, *Het hoofd van de stad. Amsterdam en zijn burgemeester tijdens het Interbellum*, Amsterdam 2008.

Ype Koopmans, *Muurvast & gebeiteld. Beeldhouwkunst in de bouw 1840-1940*, Rotterdam 1997.

Lankhorst, Otto en Door Timmerman (red.), *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken. Deel 2. Cultuur en ontspanning*, Nijmegen 2008.

Mens, Robert, *Le Corbusier en Nederland*, Utrecht 1985.

Rebel, Ben, *Het nieuwe bouwen. Het functionalisme in Nederland 1918-1945*, Utrecht 1983.

Rebel, Ben, 'The Appearance and Disappearance of the Term Nieuwe Zakelijkheid in Dutch Modern Architecture', in: Klaus Beekman en Ben Rebel, *Neue Sachlichkeit and Avant-Garde*, Amsterdam 2013, pp. 135-170.

Rossem, Vincent van, 'H.H. Baanders, H.A.J. Baanders en J. Baanders', *Binnenstad* 40 (2008) nr. 226. Via <http://www.amsterdamsebinnenstad.nl/binnenstad/226/baanders.html> (1 april 2016).

Visser, W., *De papieren spiegel. Honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad 1828-1953*, Amsterdam 1953.

Wolf, Mariëtte, *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant*, Amsterdam 2009.

Websites

Architectuur in Rotterdam

<<http://www.architectuurinrotterdam.nl/architect.php?architectid=52&lang=nl>> (1 april 2016).

Digitale Bibliografie Nederlandse Geschiedenis

<<http://www.dbng.nl/nl/details?searchkey1=ppn&searchterm1=069028699&searchtype1=and&item=1>> (1 april 2016).

Het Nieuwe Instituut < <http://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/personen/detail/1ac1ab91-7805-54e9-bca5-24c6c811d152> > (1 april 2016).

Het Nieuwe Instituut < <http://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/personen/detail/5896327e-c00e-5109-9b0d-b55a031c1ec3> > (1 april 2016).

Het Nieuwe Instituut, *Inleiding* (bij inventaris archief J.P. Mieras), p. 2, http://searchassets.nai.nl/image/CIS//pdf/MIER_inv.pdf > (10 mei 2016).

Rijksmonumenten.nl < <http://rijksmonumenten.nl/monument/518374/bankgebouw-javasche-bank/amsterdam/> > (1 april 2016).

RKDartists& < <https://rkd.nl/nl/explore/artists/45490> > (1 april 2016).

RKDartists& < <https://rkd.nl/nl/artists/54948> > (1 april 2016).

Afbeeldingen

Afb. 1. Th. Anema (1874-1952), *Situatietekening van het beoogde bouwterrein aan het Frederiksplein*, 1937. Foto: Stadsarchief Amsterdam, < <http://beeldbank.amsterdam.nl/afbeelding/010056915377> > (10 mei 2016).

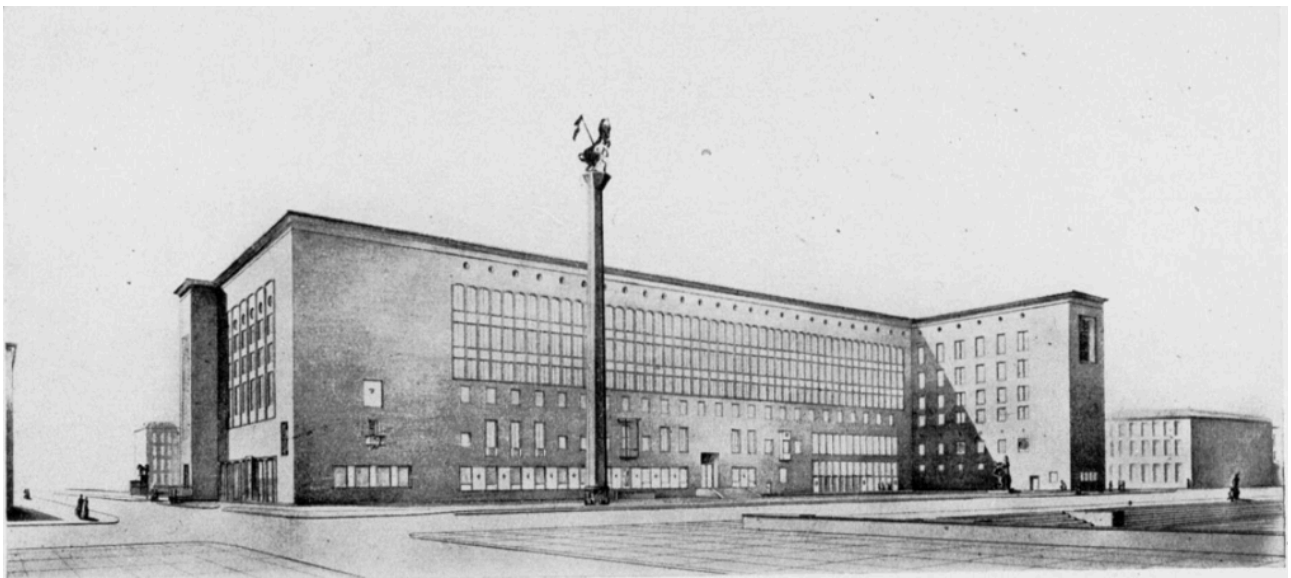
- Afb. 2. *Ontwerp 'Motto Meron', tweede ronde. Perspectief vanaf het Frederiksplein, 1939.* Foto: Anoniem, 'Prijsvraag voor het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 7, p. 53.
- Afb. 3. *Plattegrond van de hoofdverdieping van Motto Meron, tweede ronde, 1939.* Foto: Anoniem, 'Prijsvraag voor het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 7, p. 54.
- Afb. 4. *Opstand aan de zijde van het Frederiksplein van 'Motto Belfort' van Berghoef en Vegter, tweede ronde, 1939.* Foto: Anoniem, 'Prijsvraag voor het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 7, p. 62.
- Afb. 5. *Plattegrond van de hoofdverdieping van 'Motto Belfort' van Berghoef en Vegter, tweede ronde, 1939.* Foto: Anoniem, 'Prijsvraag voor het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 7, p. 61.
- Afb. 6. *Opstand van 'Motto 13659' van Zwiers aan de zijde van het Frederiksplein, 1939.* Foto: Anoniem, 'Prijsvraag voor het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 7, p. 70.
- Afb. 7. *Plattegrond van de hoofdverdieping van 'Motto 13659' van Zwiers, 1939.* Foto: Anoniem, 'Prijsvraag voor het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 7, p. 68.
- Afb. 8. *Voorgevel van 'Motto Anangkè' van vader en zoon Staal, 1939.* Foto: Anoniem, 'Prijsvraag voor het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 7, p. 74.
- Afb. 9. *Plattegrond van de hoofdverdieping van 'Motto Anangkè' van vader en zoon Staal, 1939.* Foto: Anoniem, 'Prijsvraag voor het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 60 (1939) nr. 7, p. 76.
- Afb. 10. *Het bezoek van Le Corbusier aan de tentoonstelling van de raadhuisontwerpen in het Stedelijk Museum Amsterdam op 19 maart 1939. Le Corbusier is in het gezelschap van K. van Hoffen (links) en Albert Boeken (rechts).* Foto: *De Telegraaf* 19 maart 1939.
- Afb. 11. *Maquette van het winnende ontwerp van Berghoef en Vegter, 1941.* Foto: Stadsarchief Amsterdam, < <http://www.beeldbank.amsterdam.nl/afbeelding/ANWO00213000001> > (12 mei 2016)
- Afb. 12. *Ontwerp van Berghoef en Vegter voor de nieuwe bouwlocatie aan het Waterlooplein, 1961.* Foto: Wim van Heuvel, 'Vijftig jaar ontwerpen aan het stadhuis. De eerste ontwikkelingen rond een nationale prijsvraag', *Architectuur & Bouwen* 4 (1988) nr. 10, p. 11.
- Afb. 13. *De Stopera, ontworpen door Cees Dam en Willem Holzbouer, geopend in 1986.* Foto: BOKO, < http://boko.nl/cms/renovaties/foto_stopera02-3/ > (12 mei 2016).
- Afb. 14. *De visie van G.J. Lugt op de plaatsing van het nieuwe raadhuis, 1939.* Foto: Lugt, G.J., 'Het Stadhuis aan den Amstel', *Algemeen Handelsblad* 7 mei 1939.
- Afb. 15. J.P. Mieras, *Omtrek van het Stadhuis van Stockholm, de Opéra Garnier in Parijs en het Parlementsgebouw van Londen getekend op het beoogde bouwterrein, 1940.* Foto: J.P. Mieras, 'De grootte van het nieuwe raadhuis te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 61 (1940) nr. 4, p. 34.

Bijlagen

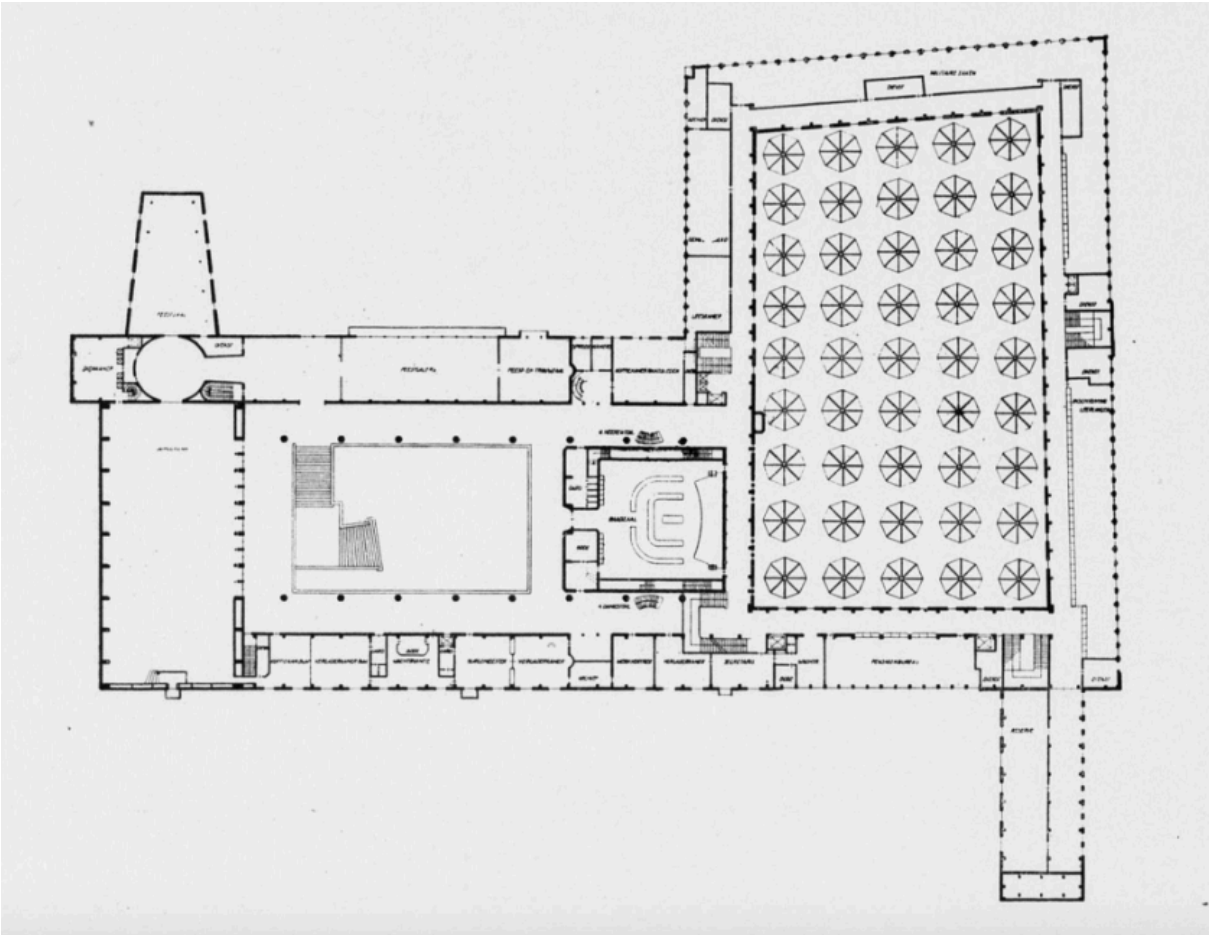
1. Afbeeldingen

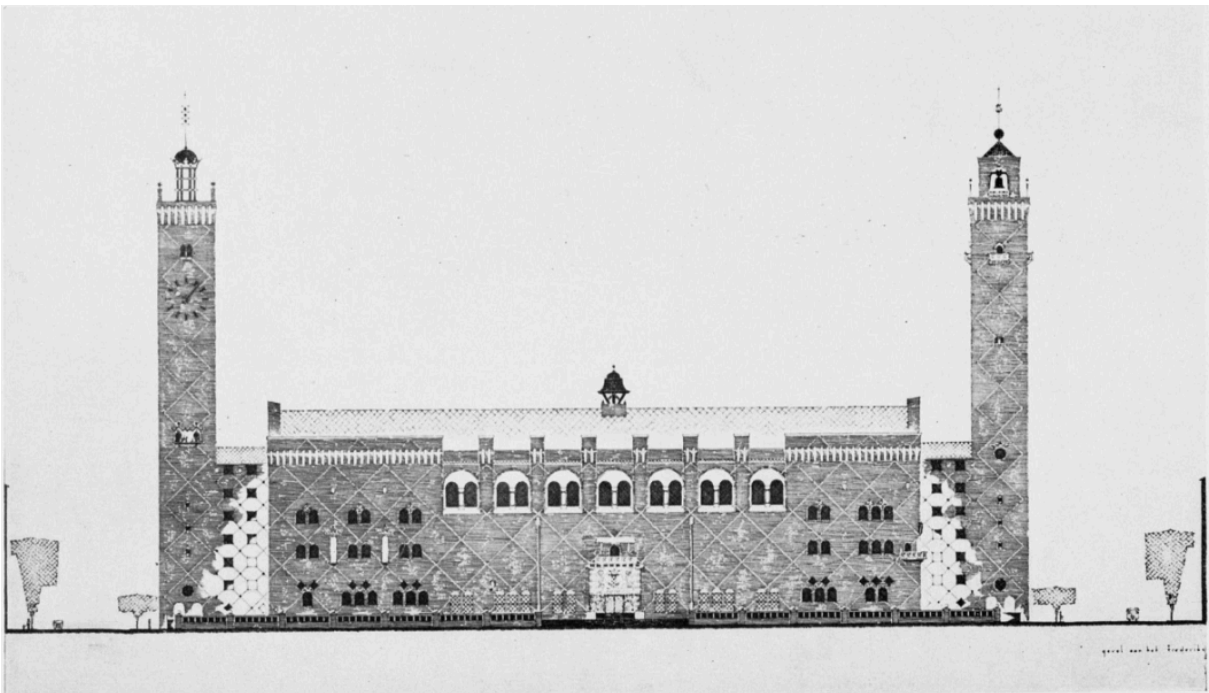
Afb. 1. Th. Anema (1874-1952), *Situatietekening van het beoogde bouwterrein aan het Frederiksplein, 1937.*

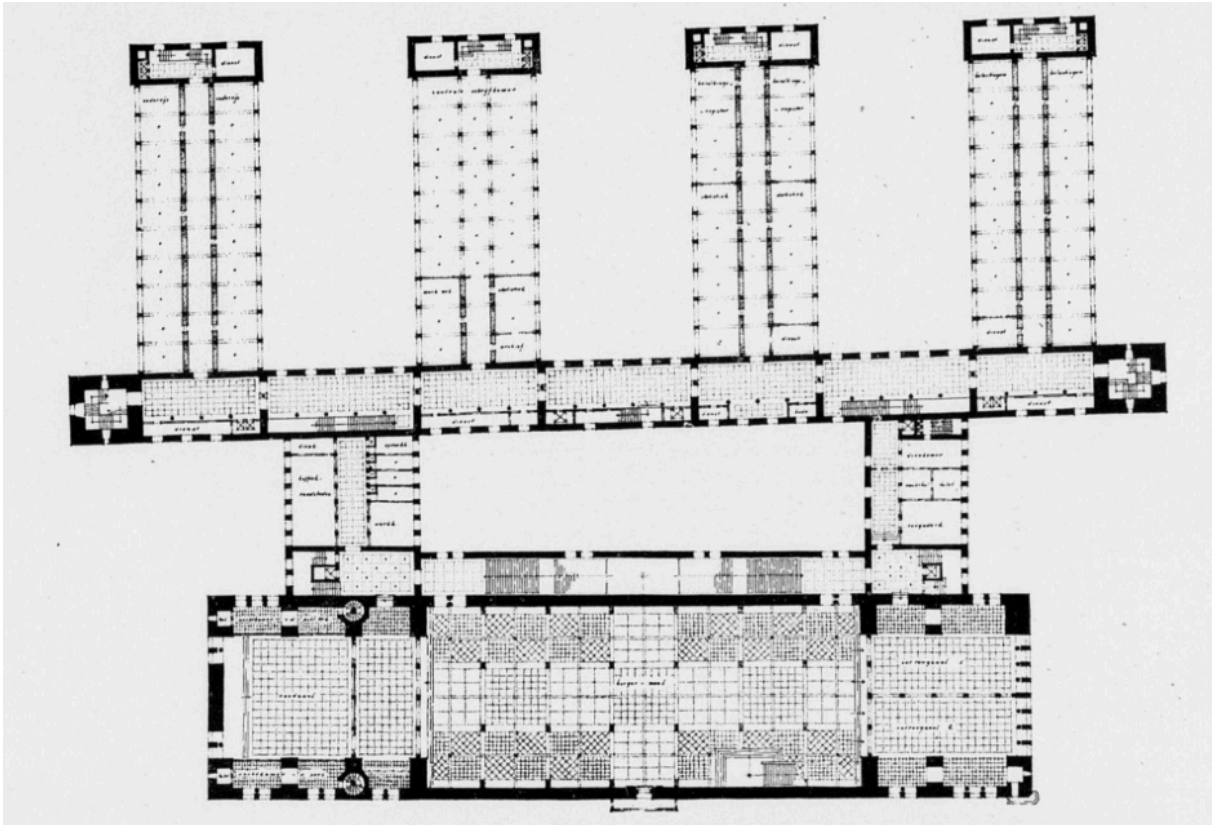
Afb. 2. *Perspectief vanaf het Frederiksplein van 'Motto Meron' van Duintjer en Komter, tweede ronde, 1939.*

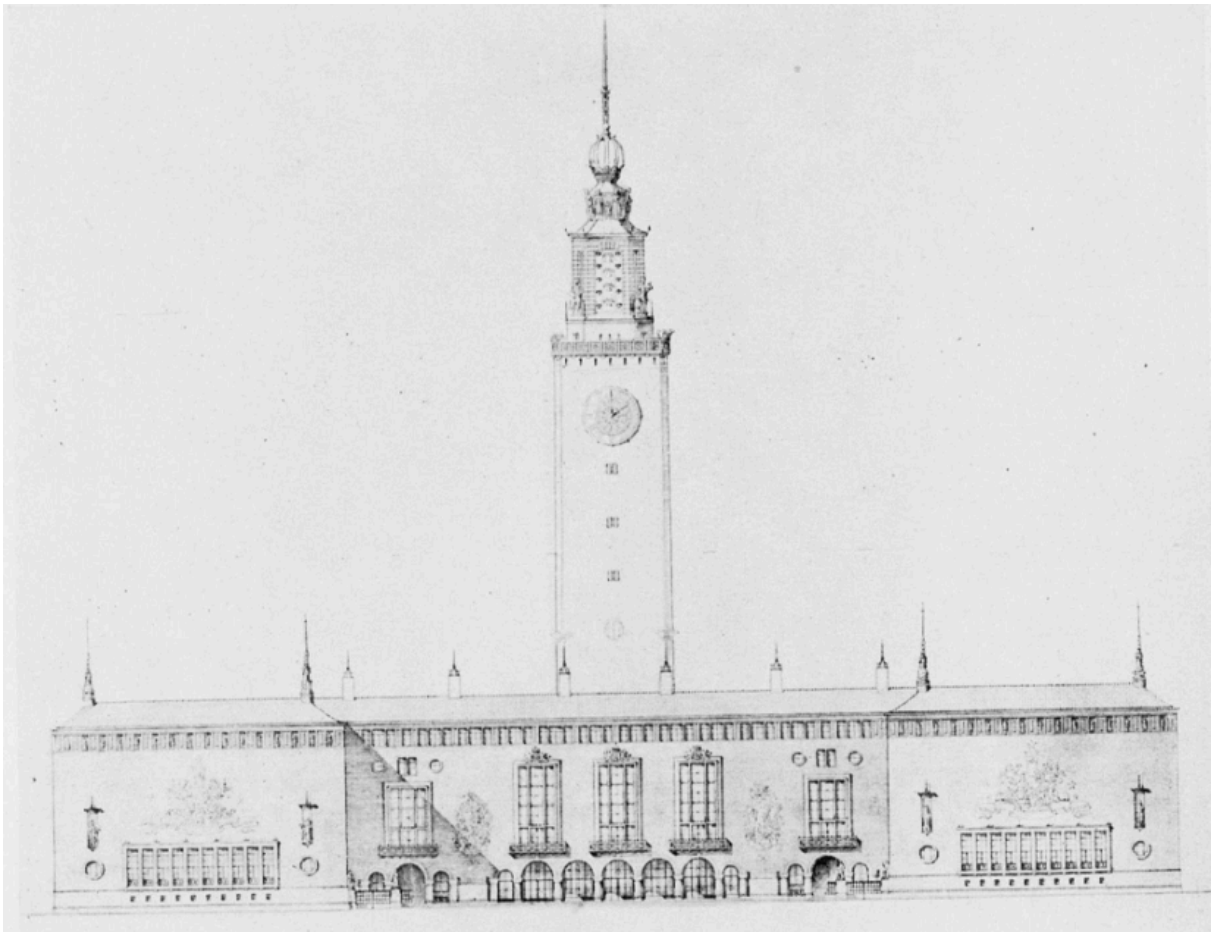
Afb. 3. Plattegrond van de hoofdverdieping van Motto Meron, tweede ronde, 1939.

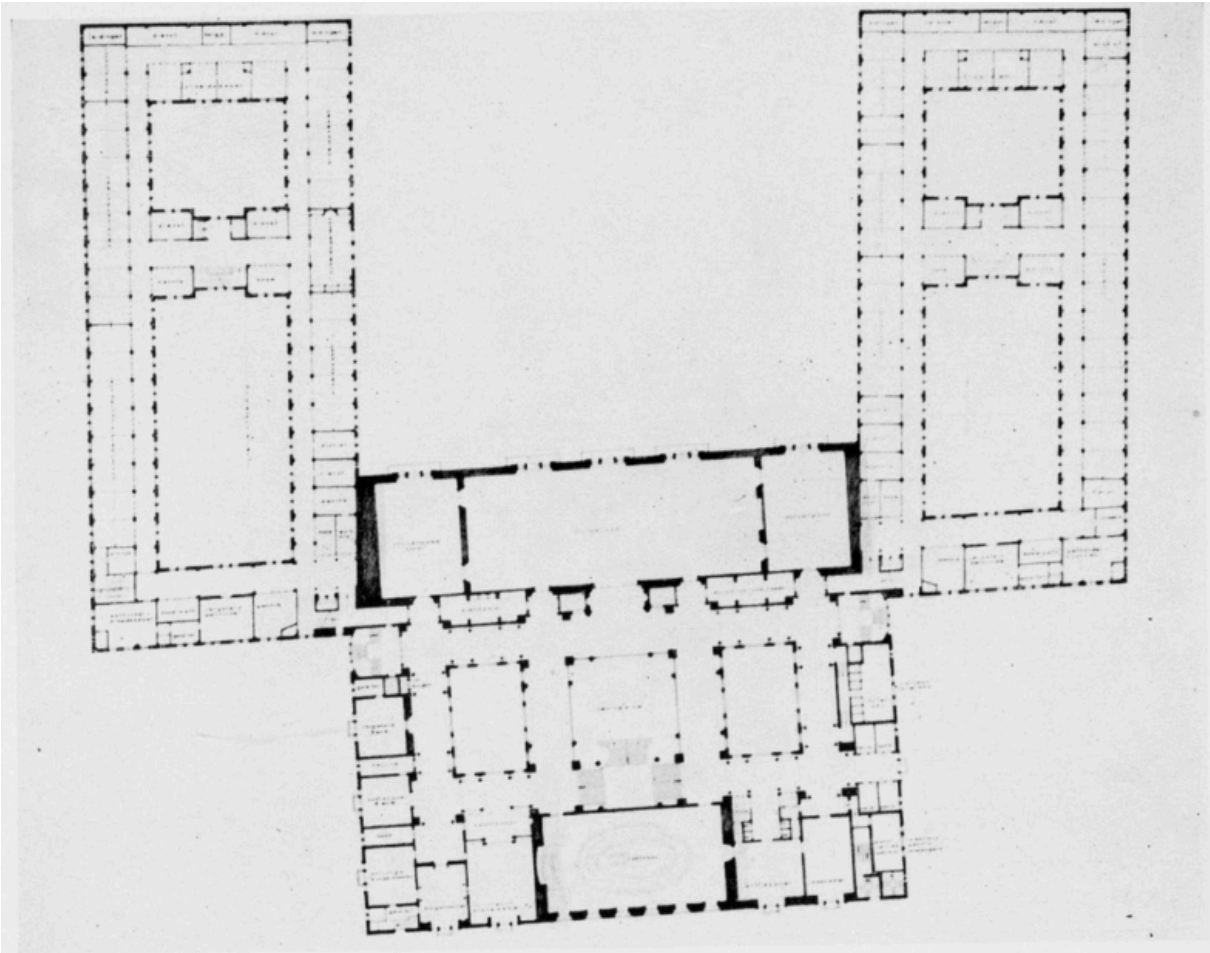
Afb. 4. Opstand aan de zijde van het Frederiksplein van 'Motto Belfort' van Berghoef en Vegter, tweede ronde, 1939.

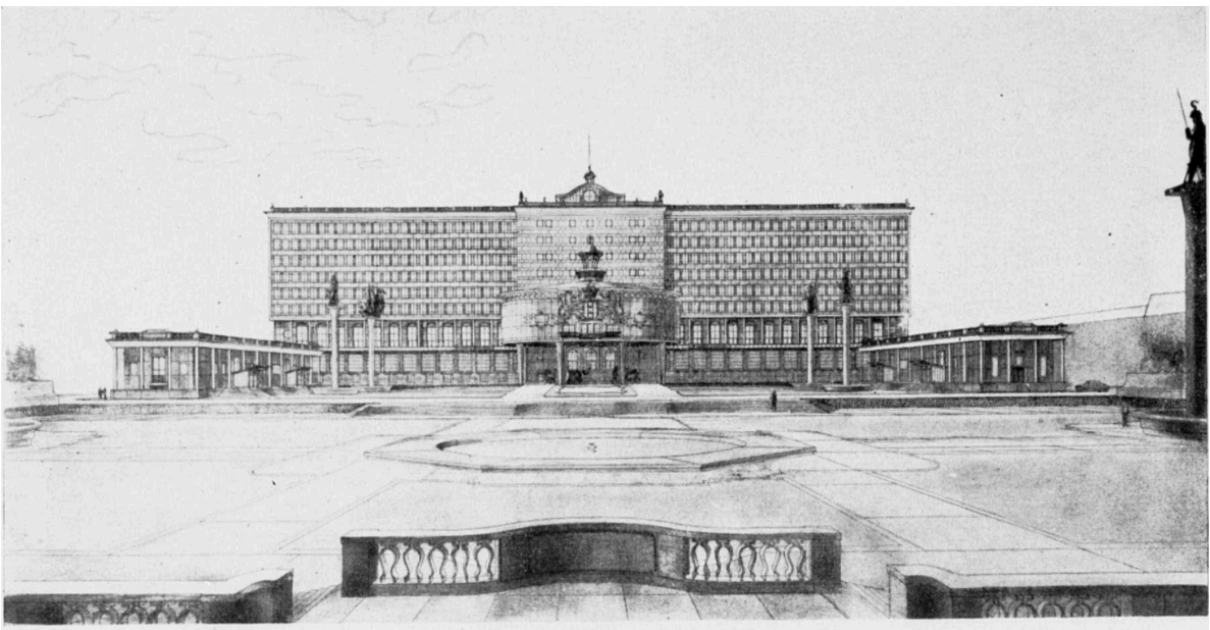
Afb. 5. Plattegrond van de hoofdverdieping van 'Motto Belfort' van Berghoef en Vegter, tweede ronde, 1939.

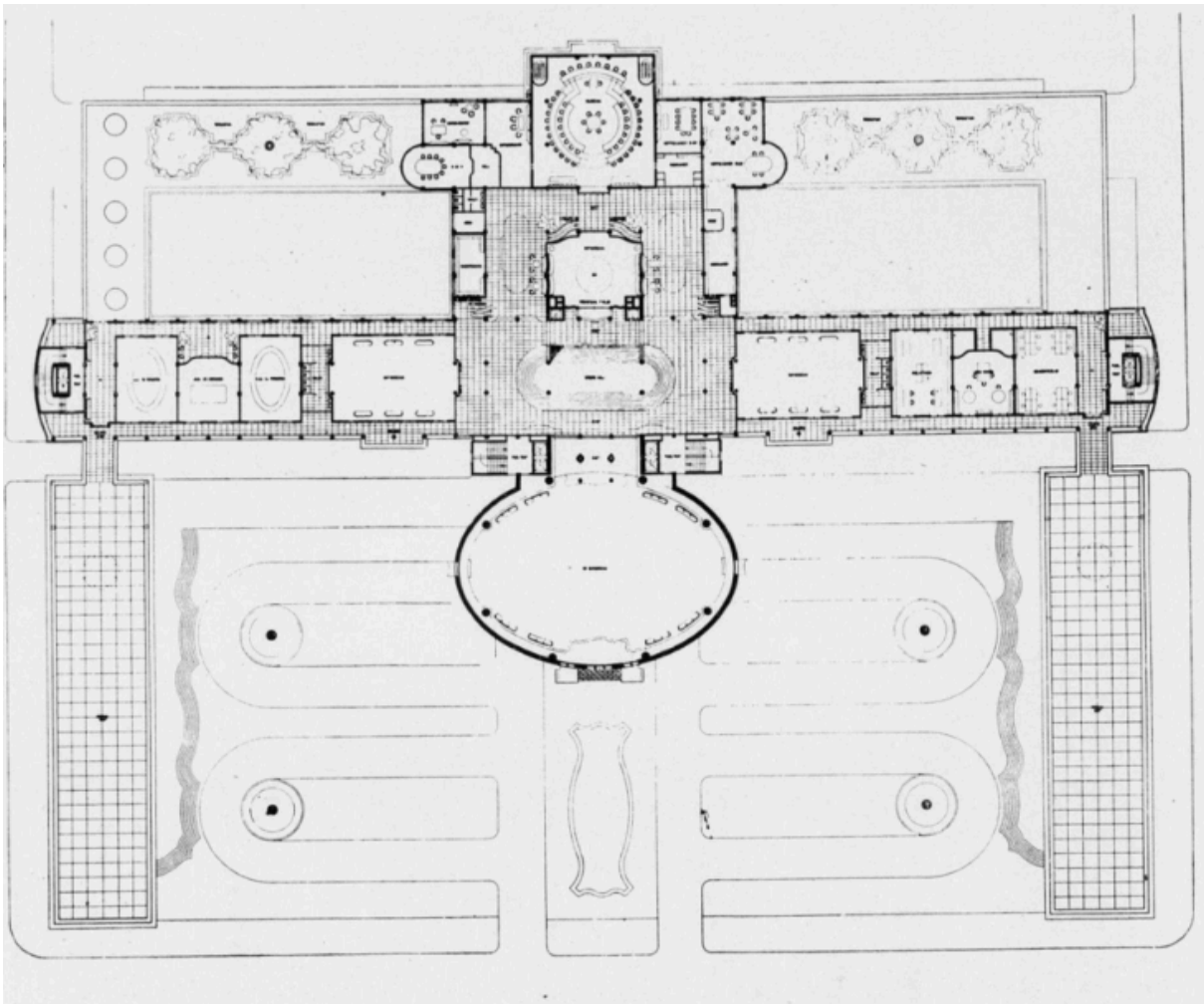
Afb. 6. Opstand van 'Motto 13659' van Zwiers aan de zijde van het Frederiksplein, 1939.

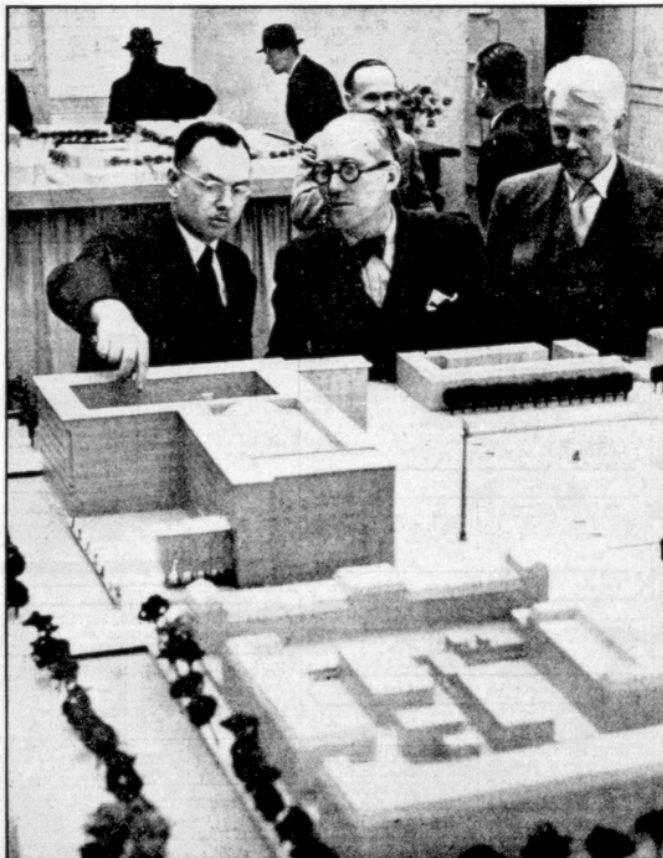
Afb. 7. Plattegrond van de hoofdverdieping van 'Motto 13659' van Zwiers, 1939.

Afb. 8. Voorgevel van 'Motto Anangkè' van vader en zoon Staal, 1939.

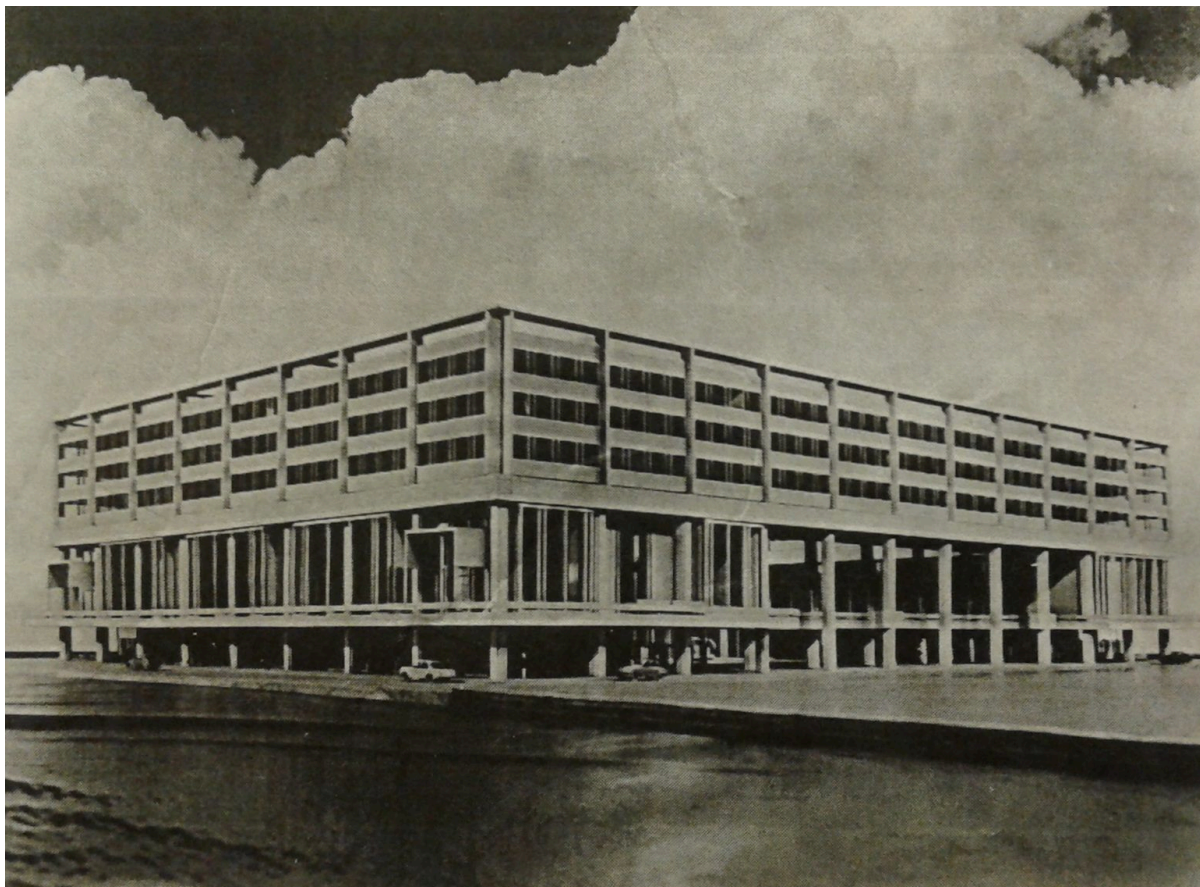
Afb. 9. Plattegrond van de hoofdverdieping van 'Motto Anangkè' van vader en zoon Staal, 1939.

Afb. 10. Het bezoek van Le Corbusier (midden) aan de tentoonstelling van de raadhuisontwerpen in het Stedelijk Museum Amsterdam op 19 maart 1939. Le Corbusier is in het gezelschap van K. van Hoffen (links) en Albert Boeken (rechts).

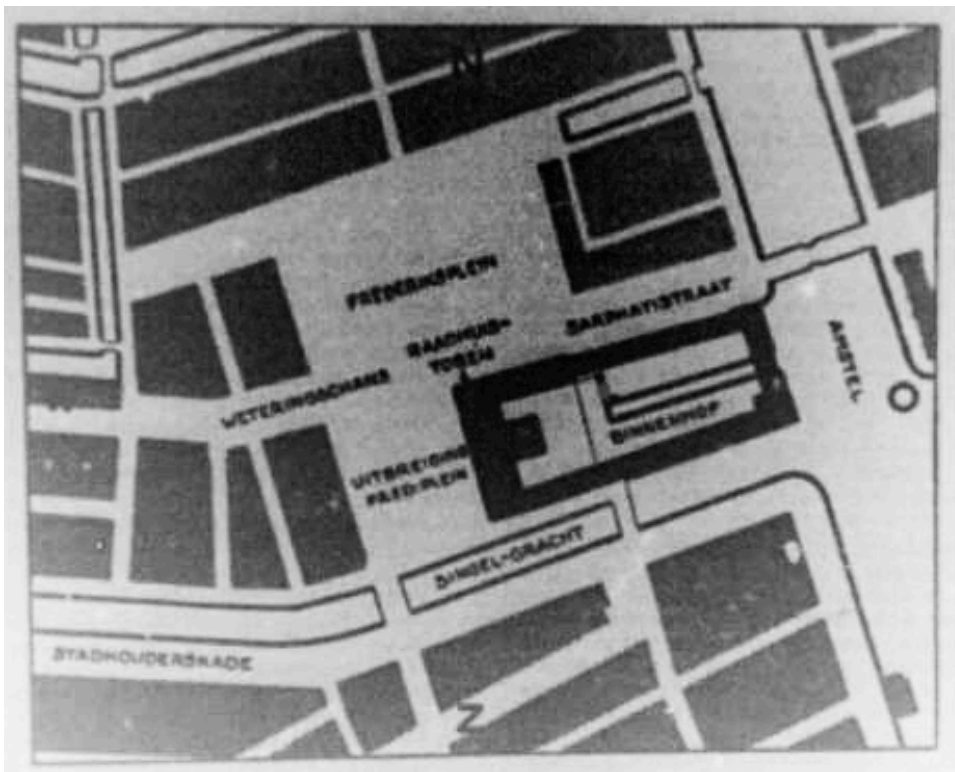
Afb. 11. *Maquette van het winnende ontwerp van Berghoef en Vegter, derde ronde, 1941.*

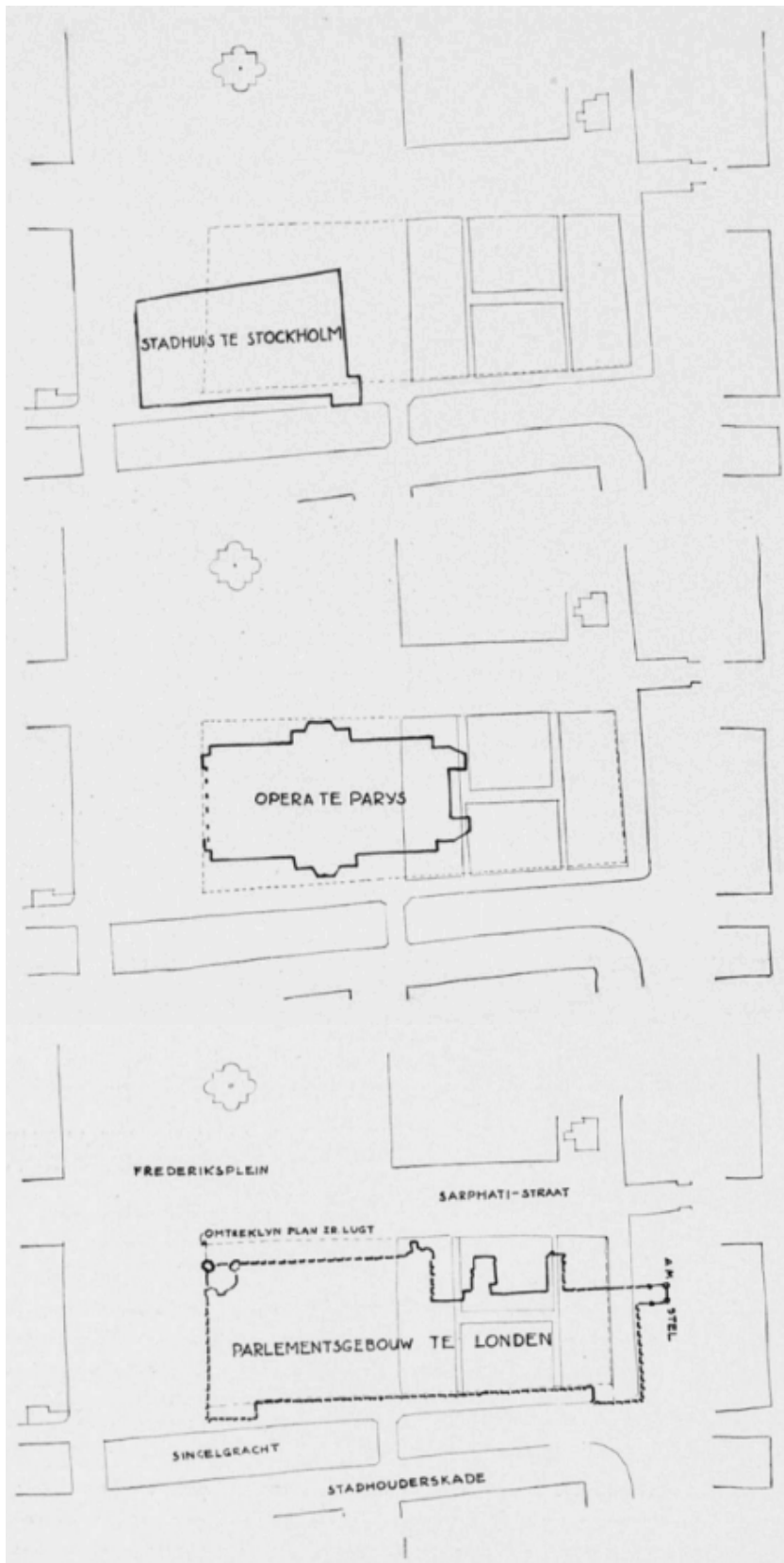
Afb. 12. *Ontwerp van Berghoef en Vegter voor de nieuwe bouwlocatie aan het Waterlooplein, 1961.*

Afb. 13. De Stopera, ontworpen door Cees Dam en Willem Holzbauer, geopend in 1986.

Afb. 14. De visie van G.J. Lugt op de plaatsing van het nieuwe raadhuis, 1939.

Afb. 15. J.P. Mieras, *Omtrek van het Stadhuis van Stockholm, de Opéra Garnier in Parijs en het Parlementsgebouw van Londen getekend op het beoogde bouwterrein, 1940.*

2. Alfabetisch overzicht van deelnemers aan de polemiek

Hieronder wordt in alfabetische volgorde een overzicht gegeven van alle genoemde personen uit hoofdstuk 3.

H.A.J. (Herman Ambrosius Jan) Baanders (1876-1953) was afkomstig uit een architectenfamilie.⁸¹ Samen met zijn broer zette hij het architectuurbedrijf van zijn vader voort. Onder andere Arthur Staal heeft bij Bureau Baanders zijn opleiding gehad. Bekende ontwerpen van het bureau zijn het Amsterdams Lyceum (voltooid in 1920) en het modernistische Blauwe Theehuis (1937) in het Amsterdamse Vondelpark. Van 1910 tot 1912 was Baanders voorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitia.

J. De Bie Leuveling Tjeenk (1885-1940) was volgens zijn necrologie een belangrijke figuur in de Nederlandse architectenwereld.⁸² Tot 1935 was De Bie gedurende zes jaar de voorzitter van de Bond van Nederlandse Architecten, waarna hij tot erelid werd benoemd. Ook was hij commissaris-generaal bij twee wereldtentoonstellingen. Zijn belangrijkste ontwerpen zijn de voormalige jaarbeursgebouwen in Utrecht uit 1921, 1929 en 1932. Verder ontwierp hij enige huizen, waaronder zijn eigen woonhuis in Amsterdam.

B.T. (Berend Tobia) Boeyinga (1886-1969) was lid van het Genootschap Architectura et Amicitia en de Bond van Nederlandse Architecten.⁸³ Boeyinga ontwierp in de stijl van de Amsterdamse School, wat vooral zichtbaar is in zijn ontwerpen voor volkshuisvesting en een universiteitslaboratorium.⁸⁴ Boeyinga publiceerde veel, niet in het minst over zijn eigen werk.⁸⁵ Toen hij aan het eind van de jaren dertig minder opdrachten kreeg, ging hij zich meer op het schrijven van artikelen voor *Bouwkundig Weekblad Architectura* richten. Aan het einde van de jaren dertig was Boeyinga vice-voorzitter van de redactie van dit tijdschrift.

H.W. van Boven (1898-1976) had aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam gestudeerd en was van 1947 tot 1952 de eerste directeur van de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting van de Gemeente Groningen.⁸⁶

B. (Bernard) Koldewey (1895-1958) was van 1926 tot zijn dood actief als architect.⁸⁷ Hij was lid van het Algemeen Kristelijk Kunstenaarsverbond (AKKV).⁸⁸ Bovendien zat hij in de redactie van het *R.K. Bouwblad*, het tijdschrift van deze vereniging.

⁸¹ Vincent van Rossem, 'H.H. Baanders, H.A.J. Baanders en J. Baanders', *Binnenstad* 40 (2008) nr. 226. Via <http://www.amsterdamsebinnenstad.nl/binnenstad/226/baanders.html> (1 april 2016).

⁸² 'Ir J. de Bie Leuveling Tjeenk †', *Maasbode* 4 juli 1940.

⁸³ Van Beekum 2003 (zie noot 24) p. 80.

⁸⁴ Van Beekum 2003 (zie noot 24), pp. 9 en 67.

⁸⁵ Van Beekum 2003 (zie noot 24) p. 79.

⁸⁶ Maarten Duijvendak en Bart de Vries, *Stad van het Noorden. Groningen in de twintigste eeuw*, Assen 2003, p. 615. Van Boven is in 1952 ontslagen wegens 'ongeschiktheid voor de dienst'. Hij was veroordeeld tot een gevangenisstraf van twee maanden en had diensgevolge 'het nodige respect verloren', aldus een krantenartikel. 'Directeur Stadsuitbreiding ontslagen', *Nieuwsblad van het Noorden* 2 september 1952. *Stad van het Noorden. Groningen in de twintigste eeuw*, Assen 2003, noot 7 p. 615.

⁸⁷ <https://rkd.nl/nl/explore/artists/45490> (1 april 2016).

⁸⁸ Ype Koopmans, *Muurvast & gebeiteld. Beeldhouwkunst in de bouw 1840-1940*, Rotterdam 1997, p. 210.

Mr. **J. (Jan) Kruseman** (1867-1949) was jurist en President van het Nederlands Gerechtshof.⁸⁹ In de inleiding van het eerste artikel uit de reeks van drie voor het *Algemeen Handelsblad* beschrijft hij zichzelf als ‘belangstellende in stedenbouwkundige vraagstukken’.⁹⁰ Deze belangstelling toont zich ook in de werken die Kruseman schreef over volkshuisvesting – echter wel met name de juridische kant hiervan.⁹¹

G.J. Lugt (1885-1948) hield zich evenals Kruseman niet beroepsmatig bezig met architectuur. Hij was hoofdingenieur bij Werkspoor, een van oorsprong Amsterdamse machinefabriek.⁹² Zijn bekendste prestatie is het ontwerpen van een nieuw type dieselmotor, de zogeheten ‘Werkspoor-Lugt-motor’.

Over **Jan de Meijr** is geen informatie te vinden. In deze tijd leefde echter wel een Jan de Meyer (1878-1950).⁹³ Mogelijk betreft het een en dezelfde persoon. Jan de Meyer was onder andere (restaurant-)architect, beeldhouwer, edelsmid en glasontwerper. Hij hield zich met name bezig met het restaureren van gebouwen in Amsterdam.

J.P. (Johannes Pieter) Mieras (1888-1956) was architect en van 1917 tot zijn overlijden directeur van de Bond van Nederlandse Architecten.⁹⁴ Ook was hij in diezelfde jaren redactielid van het *Bouwkundig Weekblad Architectura*. Aan het eind van de jaren dertig van de twintigste eeuw bekleedde hij de functie van secretaris. Mieras was een productief schrijver voor het *Bouwkundig Weekblad*; hij schreef een paar honderd artikelen. Ook over de raadhuisprijsvraag heeft hij relatief veel geschreven.

C.B. (Christiaan Bernard) Posthumus Meyjes (1893-1974) ontwierp in 1937 samen met J. van der Linden het bankgebouw van de Javasche Bank in Amsterdam.⁹⁵

J.W.H.C. (Johan Willem Hindrik Cornelis) Pot (1909-1972) leidde samen met zijn vrouw het architectenbureau Pot en Pot Keegstra.⁹⁶ Dit bureau hield zich in het kader van de Wederopbouw vooral bezig met woningbouw.

A.J. (Albert Johan) van der Steur (1893-1953) was afkomstig uit een architectenfamilie.⁹⁷ Zijn opa, vader en broers waren allen architect of civieltechnicus; zelf was hij architect. Een van deze broers was Adrianus van der Steur (1893-1953), die een van de juryleden van de raadhuisprijsvraag was. Albert Johan was in 1936 en 1937 voorzitter van de redactie van het *Bouwkundig Weekblad*.

D.F. (Dirk Frederik) Slothouwer (1884-1946) won in 1909 de Prix de Rome.⁹⁸ Naast architect was hij

⁸⁹ Digitale Bibliografie Nederlandse Geschiedenis, <http://www.dbng.nl/nl/details?searchkey1=ppn&searchterm1=069028699&searchtype1=and&item=1> (1 april 2016).

⁹⁰ J. Kruseman, ‘Het Raadhuis springe uit de rooilijn’, *Algemeen Handelsblad* 16 maart 1939.

⁹¹ Zo schreef Kruseman onder andere *Onteigening in het belang der volkshuisvesting*, Amsterdam 1917 en *De volkshuisvesting onder de woningwet. Geschiedkundig overzicht en herinneringen*, Haarlem 1940.

⁹² Anoniem, *Werkspoor 1827-1952*, Amsterdam 1952, p. 38.

⁹³ <https://rkd.nl/nl/artists/54948> (1 april 2016).

⁹⁴ Wieger Bruin e.a., *Liber Amicorum J.P. Mieras*, Amsterdam 1958, p. 5; Nieuwe Instituut, *Inleiding* (bij inventaris archief J.P. Mieras), p. 2, http://searchassets.nai.nl/image/CIS//pdf/MIER_inv.pdf.

⁹⁵ <http://rijksmonumenten.nl/monument/518374/bankgebouw-javasche-bank/amsterdam/> (1 april 2016).

⁹⁶ <http://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/personen/detail/5896327e-c00e-5109-9b0d-b55a031c1ec3> (1 april 2016).

⁹⁷ <http://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/personen/detail/1ac1ab91-7805-54e9-bca5-24c6c811d152> (1 april 2016).

⁹⁸ Herman van Bergeijk, ‘Zijn we niet allen verheugd als we weer een nieuwe reis kunnen beginnen?’ D.F. Slothouwer en zijn Prix de Rome reis’, *Bulletin KNOB* 111 (2012) nr. 4 p. 211.

vanaf 1936 ook hoogleraar in de architectonische vormenleer en geschiedenis van de bouwkunst aan de Technische Hogeschool van Delft.⁹⁹

W. (Willem) van Tijen (1894-1974) was een architect, die zich vooral toespitste op sociale woningbouw.¹⁰⁰ Van Tijen was een pionier op het gebied van de hoogbouw; de Rotterdamse Bergpolderflat uit 1934 is het prototype van de galerijflat. In 1937 ging Van Tijen een samenwerking aan met Hugh Maaskant (1907-1977). Samen met Maaskant, Mart Stam (1899-1986) en diens vrouw Lotte Stam-Beese (1903-1988) zond ook van Tijen een ontwerp in voor de Raadhuisprijsvraag. Het ontwerp viel niet in de prijzen, maar werd wel gewaardeerd door Le Corbusier tijdens zijn bezoek aan de tentoonstelling van de ontwerpen in het Stedelijk Museum in 1939.¹⁰¹

⁹⁹ Anoniem, 'Prof. Dr. D.F. Slothouwer +', *Maandblad Amstelodamum* 34 (1947) nr. 1, p. 4.

¹⁰⁰ <http://www.architectuurinrotterdam.nl/architect.php?architectid=52&lang=nl> (1 april 2016).

¹⁰¹ Van Heuvel 1988 (zie noot 1), p. 13.